

Utjecaj pandemije Covid-19 na osobnu potrošnju u Republici Hrvatskoj

Draganović, Alma

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Libertas International University / Libertas međunarodno sveučilište**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:223:215881>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-22**

Repository / Repozitorij:

[Digital repository of the Libertas International University](#)

LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE

ZAGREB

ALMA DRAGANOVIĆ

DIPLOMSKI RAD

**UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA OSOBNU
POTROŠNJU U REPUBLICI HRVATSKOJ**

Zagreb, listopad 2020.

LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE

ZAGREB

**DIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ POSLOVNA
EKONOMIJA I GLOBALIZACIJA**

**UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA OSOBNU
POTROŠNJU U REPUBLICI HRVATSKOJ**

**THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON
PERSONAL CONSUMPTION IN THE REPUBLIC OF
CROATIA**

Kandidatkinja: Alma Draganović

Mentor: doc. dr. sc. Vlasta Roška

Zagreb, listopad 2020.

SAŽETAK

Virus COVID-19 pojavio se krajem 2019. godine u Kini te se u svega nekoliko mjeseci proširio po cijelom svijetu uzrokujući globalnu pandemiju koja nije bila viđena od španjolske gripe koja se pojavila točno 100 godina ranije. Osim zdravstvenog problema, ubrzo je postalo izvjesno da COVID-19 postaje i globalni ekonomski problem koji nije niti će zaobići Republiku Hrvatsku u obama svojim glavnim utjecajima. Ovaj rad fokusiran je na jedan aspekt posljedica te pandemije, a to je utjecaj pandemije COVID-19 na osobnu potrošnju u Republici Hrvatskoj. Uz detaljniji osvrt na temu, pružen je i uvid u opće informacije o kretanju pandemije i njime uzrokovane krize te konačno uzročno-posljedični niz koji je uvjetovao krizu u Republici Hrvatskoj s njenim specifičnim kao i opće globalnim problemima i posljedicama. Osim problema, navedeni su i djelomično analizirani pokušaji ublažavanja krize u vidu djelovanja Vlade Republike Hrvatske kao i institucija Europske Unije. U središtu je rada istraživanje koje je trebalo ponuditi odgovore na pitanja o posljedicama svega navedenog na osobnu potrošnju građana Republike Hrvatske u vidu kvantitete kao i određenih uvjetovanih promjena u toj potrošnji. Osobna potrošnja ima izrazito velik udio u BDP-u u većini razvijenih država svijeta pa tako i u Hrvatskoj. Upravo je zato od značajnog interesa u središte pozornosti staviti posljedice COVID-a na osobnu potrošnju. Promjene u navikama osobne potrošnje mogle bi biti dugoročne, a svakako će biti prisutne sve dok traju posljedice problema uzrokovanih COVID-om. Za Hrvatsku je u tom aspektu posebno problematična činjenica da je najugroženija gospodarska grana turizma u Hrvatskoj prenamaglašena u udjelu BDP-a. Turizam je na globalnoj razini drastično potonuo, a u Hrvatskoj na njega otpada 20% BDP-a te će njegov podbačaj imati velik utjecaj ne samo na proračun već i na osobnu potrošnju značajnog dijela stanovništva.

Ključne riječi: COVID-19, pandemija, proračun, osobna potrošnja, Hrvatska, navike, turizam

SUMMARY

The COVID-19 virus appeared at the end of 2019 in China and spread in just a few months all over the world causing a global pandemic not seen since the Spanish flu that appeared exactly 100 years earlier. In addition to the health problems, it soon became certain that COVID-19 was becoming a global economic problem that did not and will not bypass the Republic of Croatia in both of its main impacts. This paper focuses on one aspect of the consequences of this pandemic and that is the impact of the COVID-19 pandemic on personal consumption in the Republic of Croatia. Along with a more detailed review of the topic, an insight into general information on the pandemic and the crisis caused by it was provided, and finally the causal sequence that conditioned the crisis in the Republic of Croatia with its specific as well as general global problems and consequences. In addition to the problems, attempts to alleviate the crisis in the form of action by the Government of the Republic of Croatia and the institutions of the European Union are also partially analyzed. The focus of the paper is research that was made to offer answers to questions about the consequences of all of the above for the personal consumption of the citizens of the Republic of Croatia in terms of quantity as well as certain conditional changes in that consumption. Personal consumption has a very large share in GDP in most developed countries, including Croatia. For this reason, it is precisely the focus on the consequences of COVID in this aspect that is of considerable interest. Changes in personal consumption habits could be long-term, and will certainly be present as long as the consequences of the problems caused by COVID last. In this aspect, the fact that the most endangered economic branch of tourism in Croatia is overemphasized in the share of GDP is especially problematic for Croatia. Tourism has sunk drastically globally, accounting for 20% of GDP in Croatia, and its failure will have a major impact not only on the budget but also on the personal consumption of a significant part of the population.

Keywords: COVID-19, pandemic, budget, personal consumption, Croatia, habits, tourism

SADRŽAJ

SAŽETAK

SUMMARY

1. UVOD	1
1.1. PREDMET I CILJ ISTRAŽIVANJA	1
1.2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA	2
1.3. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	2
1.4. ISTRAŽIVAČKA PITANJA	2
1.5. IZVORI PODATAKA I METODE PRIKUPLJANJA	3
1.6. STRUKTURA RADA	3
2. PANDEMIJA COVID-19	4
2.1. Pojava pandemije COVID-19	4
2.2. Širenje pandemije COVID-19	5
2.3. Utjecaj pandemije na gospodarstvo	6
2.3.1. Utjecaj pandemije na turizam	7
2.3.2. Utjecaj pandemije na proizvodnju i trgovinu	10
2.3.3. Fiskalne mjere	11
2.4. Utjecaj pandemije na životni stil	15
2.4.1. Osobna potrošnja u Hrvatskoj u proljeće 2019. i 2020. godine	17
2.4.2. Kategorije najviše kupovanih proizvoda/usluga	19
2.4.3. Primjeri poboljšanja osobne potrošnje u Austriji, Srbiji i Kanadi	20
2.5. Promjene kojima je rezultirala pandemija	21
3. EUROPSKI PROJEKTI I FONDOVI	23
3.1. Europski fondovi za pomoć gospodarstvu	26
3.2. Strateški okviri za korištenje fondova	29
3.3. Upravljanje ciklusom korištenja fondova kroz etape	30
4. ANKETNO ISTRAŽIVANJE O OSOBNOJ POTROŠNJI U VRIJEME PANDEMIJE COVID-19	32
4.1. Metodologija i uzorak istraživanja	32
4.2. Analiza rezultata anketnog istraživanja	35
4.3. Održiva politika i ciljevi upravljanja potrošačkom košaricom Republike Hrvatske ...	47
5. ZAKLJUČAK	49
LITERATURA	52

POPIS SLIKA, TABLICA, GRAFIKONA.....	56

PRILOG 1. ANKETA

PRILOG 2. ŽIVOTOPIS

1. UVOD

Virus COVID-19 pojavio se u kineskom gradu Wuhan, krajem 2019. godine te se vrlo brzo proširio ostatkom svijeta i ostavio velike posljedice na sve aspekte života – zdravlje, ekonomiju, ekologiju, društveni život i slično. Moglo bi se reći da je čitav svijet uhvaćen nespreman nositi se s navedenim posljedicama. Znanstvenici su svaki tjedan pružali novosti o saznanjima o tom virusu, a ta saznanja često su bila u opreci s njihovim prethodnim izjavama. Države su zabranile međunarodna putovanja, društvena događanja i okupljanja, mnogi su ostali bez posla. Dakle, uslijedila je čitava lančana reakcija kao odgovor na pojavu pandemije. Naravno, uzimajući navedeno u obzir, može se reći i da je značajno opala kvaliteta života. Smanjena primanja, ograničeno kretanje, nemogućnost sudjelovanja na kulturnim događanjima i slično, ostavilo je svoj otisak na svakog pojedinca.

1.1. PREDMET I CILJ ISTRAŽIVANJA

Tema je ovog diplomskog rada utjecaj pandemije COVID-19 na osobnu potrošnju u Republici Hrvatskoj. Navedena pandemija još je uvijek aktualna, iako su mjere i restrikcije za smanjenje zaraze virusom uvelike ublažene. Kako se razmjer gospodarskih posljedica još uvijek ne može analizirati, odnosno utjecaj na zaposlenost i proizvodnju, ono što je trenutno moguće istražiti je osobnu potrošnju u vrijeme pandemije. U vrijeme pandemije zbog mjera opreza s ciljem smanjenja širenja virusa građani su bili zatvoreni u svoje kuće, ograničeno im je kretanje, a velik broj je ostao i bez posla.

Osobna potrošnja pokazatelj je stupnja razvoja i kvalitete života. Iz tog razloga ona je značajna tema za istraživanje. Jasno je kako je u vrijeme krize osobna potrošnja smanjena jer kućanstva zbog makroekonomskih poremećaja mijenjaju svoje potrošačke navike te manje troše. Predmet je istraživanja osobna potrošnja u Republici Hrvatskoj u vrijeme pandemije COVID-19.

Cilj je bio predstaviti i analizirati osobnu potrošnju u vrijeme pandemije. Odnosno, cilj je istraživanja bio prikazati što su prouzročile mjere suzbijanja pandemije, dakle prekidi poslovanja poduzeća te prekid rada radnika, kao i mjere koje će pomoći oporavku gospodarstva bilo direktno ili povećanjem osobne potrošnje.

1.2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Problem istraživanja proizlazi iz utjecaja pandemije COVID-19 virusa na osobnu potrošnju građana Republike Hrvatske. Naime, kako je osobna potrošnja pokazatelj stupnja razvoja, a situacija s pandemijom uvelike je utjecala na osobnu potrošnju, iz problema istraživanja proizlazi i gore navedeni predmet istraživanja, dakle, analiza osobne potrošnje u Republici Hrvatskoj u vrijeme pandemije.

1.3. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

U skladu s predmetom istraživanja, dakle, utjecaja pandemije COVID-19 na osobnu potrošnju, a na temelju do sad istražene literature te istraživanja provedenih na istu ili sličnu temu, kao i vlastitog istraživanja, formulirane su sljedeće hipoteze:

H1: Pandemija COVID-19 negativno je utjecala na osobnu potrošnju.;

H2: Osobna potrošnja u vrijeme pandemije ostala je ista, ali su promijenjene kategorije proizvoda koje se kupuju/konzumiraju.;

H3: Republika Hrvatska provodi kvalitetnu politiku rješavanja problema smanjenja osobne potrošnje u vrijeme pandemije COVID-19.

1.4. ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Također, na temelju dosad istražene literature te istraživanja provedenih na istu ili sličnu temu, kao i vlastitog istraživanja, formulirana su sljedeća istraživačka pitanja, uzimajući u obzir da će se tijekom istraživanja vjerojatno formulirati i dodatne hipoteze:

- 1) Kako su mjere suzbijanja pandemije utjecale na osobnu potrošnju?;
- 2) Koji se proizvodi najmanje kupuju?;
- 3) Koji se proizvodi najviše kupuju?;
- 4) Kupuju li se proizvodi na akcijama u cilju stvaranja zaliha?;
- 5) Je li online format jedini u kojem je porasla kupnja?;
- 6) Koji je smjer u provedbi aktivnosti najbolje rješenje za pojeftinjenje potrošačke košarice u Republici Hrvatskoj, s obzirom na financijsku krizu?.

1.5. IZVORI PODATAKA I METODE PRIKUPLJANJA

U teorijskom dijelu diplomskog rada analizirala se stručna i znanstvena literatura, a korištene znanstvene metode jesu metoda indukcije i dedukcije te metoda deskripcije i kompilacije. Induktivnom se metodom na temelju pojedinačnih ili posebnih činjenica dolazi do zaključaka o općem sudu, dok se deduktivnom metodom iz općih stavova dolazi do konkretnih pojedinačnih zaključaka. Metoda deskripcije koristila se za opisivanje činjenica, procesa i predmeta bez znanstvenog tumačenja i objašnjavanja, a metoda kompilacije prilikom preuzimanja tuđih opažanja, stavova, zaključaka i spoznaja. U istraživačkom dijelu diplomskog rada provedeno je anketno istraživanje. Anketno istraživanje provedeno je u obliku online ankete, prikupljanjem primarnih podataka anonimnim anketiranjem.

1.6. STRUKTURA RADA

Rad je podijeljen na pet poglavlja. Prvo poglavlje uvodni je dio u kojem se iznosi problematika istraživanja, predmet istraživanja, kao i metodologija istraživanja. Drugo poglavlje odnosi se na aktualnu pandemiju COVID-19 i njezin utjecaj na gospodarstvo i društvo kroz odabrane segmente. U sklopu tog poglavlja uvodi se u pojavu pandemije COVID-19, a zatim i njezino rapidno globalno širenje. Slijedi utjecaj koji je COVID-19 pandemija imala na turizam te proizvodnju i trgovinu. Konačno, drugo poglavlje bavi se i utjecajem pandemije na životni stil stanovništva, uključujući usporedbu osobne potrošnje u Hrvatskoj 2019. i 2020. godine, kao i koje su se kategorije proizvoda najviše konzumirale, odnosno kupovale u periodu pandemije na proljeće 2020. Na kraju, u sklopu su tog poglavlja prikazani i primjeri poboljšanja osobne potrošnje u Austriji, Srbiji i Kanadi. U tome se poglavlju ističu i promjene do kojih je došlo kao posljedica pandemija. Treće poglavlje odnosi se na fondove za pomoć gospodarstvu, a uključuje europske fondove za pomoć gospodarstvu, strateški okviri za korištenje fondova te upravljanje ciklusom korištenja fondova kroz etape. Četvrto poglavlje podrazumijeva anketno istraživanje, a riječ je o istraživanju provedenom na online softveru. U tom posljednjem tematskom poglavlju prikazana je metodologija i uzorak istraživanja, zatim analiza rezultata anketnog istraživanja te konačno održiva politika i ciljevi upravljanja potrošačkom košaricom Republike Hrvatske. Peto poglavlje odnosi se na zaključak rada.

2. PANDEMIJA COVID-19

Svijet je doživio nekoliko epidemija koje predstavljaju ozbiljnu prijetnju globalnom javnom zdravlju, uključujući epidemiju teškog akutnog respiratornog sindroma (SARS) iz 2002. godine koja je prouzročila 800 smrtnih slučajeva od približno 8000 slučajeva, pandemiju H1N1 iz 2009. godine s 18500 smrtnih slučajeva, sindrom respiratornog napada na Bliskom Istoku iz 2012. (MERS), epidemija koja je prouzročila 800 smrtnih slučajeva od 2500 slučajeva, izbijanje ebole 2014. godine s 28616 slučajeva i 11310 smrtnih slučajeva (Anjorin, 2020), a trenutna pandemija korona virusne bolesti COVID-19 sa skoro milijun smrtnih slučajeva od preko 30 milijuna potvrđenih slučajeva do sad (Worldometer). Pandemija COVID-19 proširila se na više od 114 zemalja prije nego što ju je WHO službeno proglasio pandemijom 11. ožujka 2020 (Balkhair, 2020). Od pojave SARS-CoV-2 u gradu Wuhan u Kini, u prosincu 2019. godine, mnogi laboratoriji rade na sekvenciranju genoma uzročnika. Od 14. travnja 2020. godine u bazi podataka Globalne inicijative o dijeljenju svih podataka o gripu nalazi se ukupno 7655 kompletnih genoma iz 67 zemalja (GISAID, 2020).

Bolest se uglavnom širi između ljudi koji su neposrednoj blizini, naravno, ako je netko od prisutnih zaražen. Virus se širi vrlo lako i to prvenstveno kontaminiranim kapljicama koje nastaju tijekom disanja, kašlja, kihanja, razgovora i slično. Međutim, iako predstavlja primarni rizik za zdravlje, prema Razvojnem programu UN-a, pandemija COVID-19 daleko je više od zdravstvene krize s obzirom na činjenicu da ona zahvaća društva i gospodarstva u svojoj srži. Iako će utjecaj pandemije zasigurno varirati od države do države, smatra se da će najvjerojatnije povećati siromaštvo i nejednakosti na globalnoj razini, čineći postizanje SDG-a¹ još hitnijim.

2.1. Pojava pandemije COVID-19

Izbijanje COVID-19 virusa krenulo je u prosincu 2019. u gradu Wuhanu, koji se nalazi u provinciji Hubei u Kini te se taj novi virus nastavlja širiti svijetom. Iako je epicentar izbijanja epidemije u početku bila Kina, slučajevi su ubrzo bili zabilježeni u mnogim drugim zemljama te više nema države svijeta u kojoj se COVID-19 nije pojavio. Zbog značajnog rizika za javno zdravlje koje COVID-19 predstavlja u cijelom svijetu, Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) proglasila je hitnu zdravstveno zaštitnu akciju od međunarodne važnosti radi kvalitetnije koordinacije međunarodne reakcije na virus te on ubrzo prerasta od lokalne epidemije u globalnu pandemiju (McKibbin i Fernando, 2020). Prema službenim stranicama

¹Sustainable development goals (UNDP) – ciljevi održivog razvoja

Razvojnog programa UN-a, pandemija COVID-19 daleko je više od zdravstvene krize s obzirom na činjenicu da ona utječe na društva i gospodarstva u svojoj cjelokupnosti. Iako će utjecaj pandemije zasigurno varirati od države do države, kao što je to i do sada bio slučaj, smatra se da će najvjerojatnije povećati siromaštvo i nejednakosti na globalnoj razini.

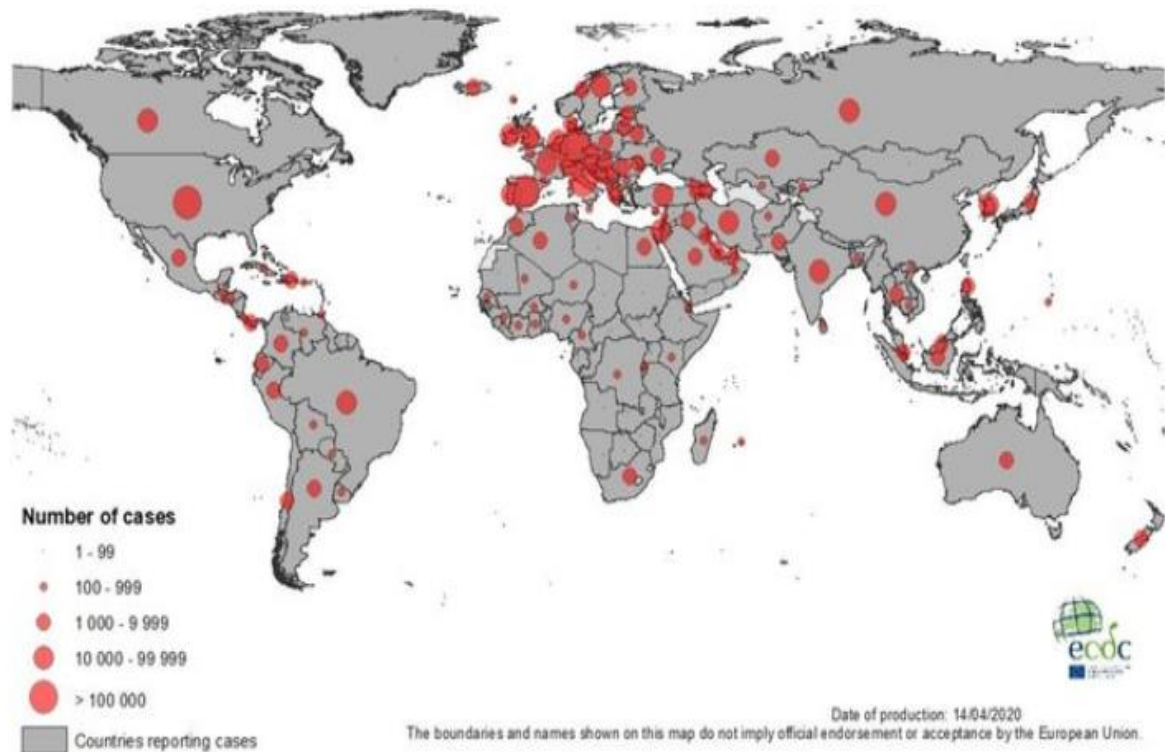
2.2. Širenje pandemije COVID-19

Prema brojnim procjenama sažetim na službenim stranicama Razvojnog programa UN-a, a koje su stizale ubrzo nakon globalnog shvaćanja činjenice da se svijet nalazi u stanju pandemije, COVID-19 situacija je procijenjena kao uzrok dugotrajnih negativnih posljedica za svjetsko gospodarstvo. Tu činjenicu i prognozu dodatno je pojačalo masovno uvođenje karantene u ožujku, travnju te u svibnju u velikom broju država diljem planete. Iako je navedeno djelovanje direktno utjecalo na ublažavanje zdravstvenih posljedica pandemije, tim se akcijama također suspendirao velik broj gospodarskih aktivnosti. Posljedice tog stanja karantene ubrzo su se pokazale kao neodržive za svako svjetsko gospodarstvo te se ona počela sustavno ukidati i svoditi na određene mjere javnog okupljanja. Takve mjere, iako su štetne, ipak pogađaju manju količinu gospodarstva od onoga koji je imala puna karantena. Naime, počelo se postavljati pitanje hoće li posljedice na gospodarstvo biti štetnije te dugoročno gledano smrtonosnije od zdravstvenih posljedica. Upravo iz navedenog razloga bilo je nužno ublažiti mjere pune karantene.

Prema stranicama Svjetske zdravstvene organizacije i njezine oglasne ploče za COVID-19, do sada je u svijetu potvrđeno zaraženih preko 31 600 000 ljudi, od kojih je od posljedica bolesti preminulo nešto više od milijun. Po svjetskim regijama najviše je zaraženih prijavljeno u Sjevernoj i Južnoj Americi, njih nešto više od 15 000 000, dakle polovica, dok je u Jugoistočnoj Aziji prijavljeno malo iznad 6 000 000 oboljelih. Također ih po broju zaraženih slijede Europa s malo iznad 5 000 000, Istočni Mediteran s 2 200 000 te Afrika s nešto više od 1 100 000 zaraženih. Od država su najpogođenije SAD sa 6,6 milijuna, Indija s više od 5,4 milijuna, Brazil s više od 4,4 milijuna te Ruska Federacija s nešto više od 1,1 milijun slučajeva. SAD također predvodi crnu listu po broju smrtnih slučajeva koji je trenutačno nešto viši od 197 000, dok ga slijede Brazil sa 135 000 i Indija s više od 86 000 preminulih. Na crnoj listi također se ističu Peru, Meksiko, Iran, Ruska Federacija i Kolumbija te ponajveće europske države poput Francuske, Velike Britanije, Italije te Španjolske koje zajedno čine vrh liste po broju preminulih. Dakle, može se primijetiti prema navedenim podacima da je zaista riječ o globalnoj

pandemiji koja se rapidno širi i zahvaća gotovo sve zemlje planete. Sljedeća slika prikazuje geografsko širenje virusa u proljeće 2020.

Slika 1. Geografsko širenje virusa COVID-19 u proljeće 2020

Izvor: Pham, Huynh-The, Nguyen i Hwang, 2020.

Kao što se može jasno primijetiti na Slici 1, u travnju 2020. godine, najveća koncentracija COVID-19 virusa bila je upravo u Europi. Naime, nakon Kine, žarište se preselilo u Europu, i to je u početku posebno zahvatilo zemlje poput Italije i Španjolske. Potom je prešlo i na druge europske zemlje, poput Engleske, Njemačke, Belgije, itd. U kasnijim tjednima i mjesecima, virus COVID-19 promijenio je nekoliko žarišta – od SAD-a, Irana, Indije, zemalja Južne Amerike, itd.

2.3. Utjecaj pandemije na gospodarstvo

Osim ozbiljnih zdravstvenih posljedica pandemije virusa COVID-19, velike su posljedice i na globalnu ekonomiju, što svakako nije zanemarivo. Naime, sveopća neizvjesnost oko situacije COVID-19 pandemije ostavila je svoj utjecaj na ekonomski sustav i sposobnost donositelja politika da pravovremeno i učinkovito odgovore na šok pandemije.

Prema Ozil i Arun (2020), dva su glavna razloga zašto se zdravstvena situacija oko COVID-19 prelila u ekonomsku sferu. Prvi je taj da je širenje virusa potaknulo socijalno udaljavanje što je dovelo do gašenja financijskih tržišta, ureda, poduzeća i generalno javnih događaja koji uvelike utječu na ekonomsku djelatnost i dinamiku. Drugi je razlog gotovo eksponencijalna brzina širenja virusa i povećana nesigurnost oko toga koliko je situacija loša. Oba su faktora dovela do bijega na sigurnu potrošnju i ulaganja među potrošačima, investitora i međunarodnih trgovinskih partnera podjednako. Nadalje, makroekonomski troškovi mogu se ostvariti učincima ponude i potražnje u pogledu usluga, dobara, pa i radne snage. Odgovarajući na rizik od epidemije, radnici mogu ograničiti socijalne interakcije smanjenjem ponude i potrošnje radne snage, što posljedično utječe na smanjenje potražnje zbog smanjene platežne moći koja rezultira daljnjim smanjenjem potražnje i radnih mjesta (Boissay i Rungcharoenkitkul, 2020). Mjere ograničavanja interakcije presudne su za zaustavljanje širenja pandemije COVID-19, ali povlače velike kratkoročne ekonomske troškove koji lako mogu prerasti iz kratkotrajnog šoka u dugoročne posljedice (Deb, Fruceri, Ostry i Tawk, 2020). Najvažniji aspekt za mnoge donositelje politika širom svijeta koji se suočavaju s tim problemom zasigurno je taj koji dovodi do kratkoročnog bolnog kompromisa između normalizacije gospodarske aktivnosti i minimiziranja zdravstvenih rizika (Deb, Fruceri, Ostry i Tawk, 2020). Prema analizi Deb, Fruceri, Ostry i Tawk (2020), rezultati sugeriraju da su mjere ograničavanja u prosjeku imale iznimno velik utjecaj na ekonomsku aktivnost. Rezultat je gubitak od čak oko 15% u industriji proizvodnje tijekom razdoblja od 30 dana nakon provedbe mjere ograničavanja kretanja. Primjerice, prema Ozil i Arun (2020) Međunarodno udruženje zračnog prijevoza (IATA) izjavilo je da bi industrija zračnog putovanja mogla izgubiti 113 milijardi dolara ako epidemija COVID-19 ne bude brzo zaustavljena, što dovodi i do sekundarnih posljedica toga da je turizam kao industrija u danim okolnostima na najvećem udaru te se može očekivati pad od više od 90% što dalje utječe na odnos ponude i potražnje raznih vrsta dobara na globalnoj razini.

2.3.1. Utjecaj pandemije na turizam

Međunarodni je turizam industrija vrijedna stotine milijardi dolara te je spas mnogih slabije industrijski razvijenih država koje bi stoga mogle biti još dodatno pogođene. Također, turizam je postao glavna svjetska industrija s godišnjom prosječnom stopom rasta od 4–5%. Isto tako stvara 8% globalnog BDP-a i 10% zaposlenosti (WTO, 2020). Ogroman rezultat COVID-19 pandemije na međunarodni turizam po završetku (ljetne) turističke sezone postaje i

više no evidentan. Naime, podaci Svjetske turističke organizacije (UNWTO, 2020) pokazuju da su troškovi do svibnja već bili tri puta veći od globalne ekonomske krize iz 2009. godine. Kako se situacija nastavlja razvijati, specijalizirana agencija Ujedinjenih Naroda pružila je, uoči objave najnovijih informacija o ograničenjima putovanja širom svijeta, prvi sveobuhvatni uvid o utjecaju pandemije, kako u broju turista tako i u izgubljenim prihodima. Kolovoško izdanje UNWTO-ovog svjetskog turističkog barometra pokazuje da je gotovo potpuno zaključavanje nametnuto kao odgovor na pandemiju dovelo do pada broja međunarodnih turista u svibnju ove godine u odnosu na svibanj 2019 za 98%. Barometar također pokazuje 56%-tni pad turističkih dolazaka između siječnja i svibnja tekuće godine, što pak rezultira padom od 300 milijuna turista i 320 milijardi američkih dolara izgubljenim prihodima od međunarodnog turizma, što predstavlja više nego trostruko veći gubitak od onog tijekom globalne ekonomske krize 2009. godine (UNWTO, 2020).

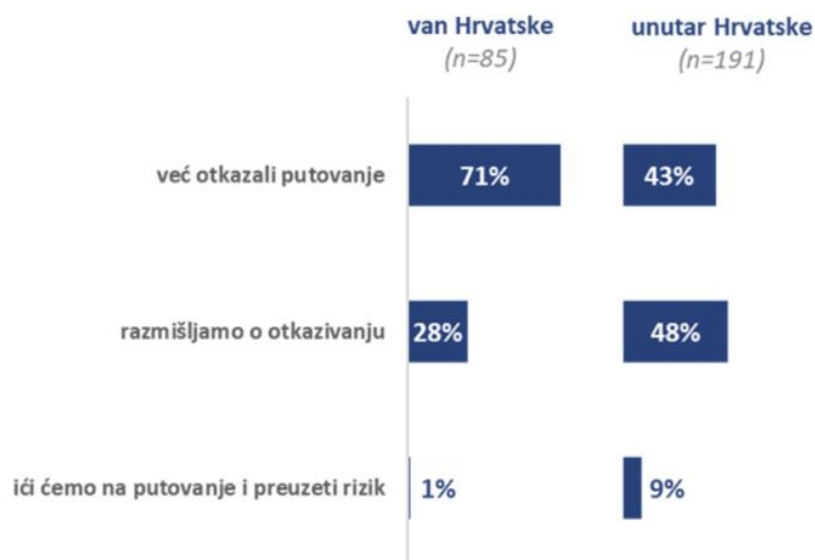
Bez obzira na scenarij, turizam će zabilježiti nagli i dugoročni pad turističke potrošnje jer će ova pandemija imati gospodarske gubitke. Kupovna moć će znatno pasti, a većina događaja, poput poslovnih sastanaka, olimpijskih igara i slično već su otkazani. Poslovna putovanja nastaviti će se smanjivati kako su virtualni sastanci i mrežni sustavi počeli preuzimati „vlast“. Mnoge su vlade nudile financijske pakete, poput poreznih olakšica, olakšica za kredite, podršku zapošljavanju i slično kako bi pomogle industriji da preživi ova teška vremena. Ipak, ovo se razdoblje može gledati i kao prilika za rješavanje strukturnih problema u industriji koji se tiču održivosti, pretjeranog turizma, klimatskih promjena i upravljanja destinacijama (Seraphin i Gowreesunkar, 2019).

Postoje velike mogućnosti da će se kapaciteti smanjiti i da će kvaliteta postati važnija od kvantitete, a turistička potrošnja po osobi mogla bi se povećati. Također, velika je vjerojatnost da će masovni turizam „patiti“, kao i da će tzv. *allinclusive* sustav biti zamijenjen prilagođenijim i održivijim opcijama. Osim toga, vjerojatnije je da će ljudi putovati manje, ali boraviti više noći na odredištu te će se više koristiti roboti i automatizirani sustavi. ICT i digitalni sustavi također će dobiti na snazi, posluga u sobu bit će češća, standardi higijene i sanitarnih uvjeta poboljšani, materijali za jednokratnu upotrebu bit će popularniji, a sobe će također biti redizajnirane tako da uključuju prijenosne kuhinje. Ljudi će razmotriti samo profesionalne usluge s provjerenim higijenskim standardima. Velika važnost stvaranja lojalnih klijenata bit će presudnije za pružatelje turističkih usluga jer će povjerenje igrati glavnu ulogu u procesu donošenja odluka (Pektas i Hassan, 2020). Kad je riječ o Hrvatskoj, potrebno je reći da turizam igra veliku ulogu u doprinosu hrvatskom gospodarstvu. Najmanje četiri grane direktno su uključene u te procese, uključujući ugostiteljstvo, promet, turističke agencije i

trgovinu. Turizam svakako djeluje posredno na pokretanje gospodarstva u regijama pojedinačno, ali i u čitavoj zemlji. Važnost turizma u Hrvatskoj ogleda se i kroz njegov efekt na platnu bilancu države. Prema podacima Ministarstva turizma i Hrvatske turističke zajednice, hrvatski turizam ove je turističke sezone ostvario 54% prošlogodišnjeg prometa, što su zapravo i pomalo iznenađujući podaci.

Svakako je potrebno naglasiti da bi ti rezultati bili i bolji da se nije dogodilo pogoršanje epidemiološke situacije popraćeno konkretnim porastom broja novozaraženih te je Hrvatska dospjela na crvenu listu u susjednim zemljama, poput Slovenije i Austrije te dijelom Njemačke, čiji turisti čine velik dio hrvatskog tržišta. Sljedeća slika prikazuje postotak u kojem su putnici/turisti odustajali od putovanja, kao posljedice pandemije COVID-19 virusa.

Slika 2. Odluke o planiranim putovanjima u vrijeme pandemije

Izvor: Valican online anketa

Dakle, kao što se može primijetiti na Slici 2, istraživanje koje je proveo Valican ukazuje na prilično visok postotak otkazivanja već rezerviranih putovanja. Naime, 71% turista/putnika koji su planirali putovati izvan Hrvatske, otkazali su svoja putovanja. Nadalje, 43% putnika/turista koji su planirali putovati unutar zemlje otkazali su svoje putovanje. Njih 28% koji su planirali putovati izvan zemlje razmišlja o otkazivanju, dok 48% koji su planirali putovati unutar zemlje, također razmišlja o otkazivanju. Svega 1% putnika/turista koji putuju izvan Hrvatske spremni su preuzeti rizik i oputovati, a 9% putnika/turista isto će učiniti unutar

granica Hrvatske. Svakako je potrebno naglasiti da udio turizma od oko 20% BDP-a u Hrvatskoj zapravo ukazuje na iznimno loše gospodarsko stanje u zemlji. Turizam je u Hrvatskoj „slamka spasa“ koja državu štiti od bankrota. Može se reći da gotovo petina prihoda Republike Hrvatske ovisi o jednom sektoru, a to je turistički sektor koji je sklon utjecaju vanjskih faktora, a problematika u tome je što oni nisu podložni kontroli. Uzimajući navedeno u obzir, posljedice pandemije COVID-19 na turizam u Hrvatskoj znače velik manjak BDP-a državi, što ostavlja dugoročne posljedice i moguć bankrot države.

2.3.2. Utjecaj pandemije na proizvodnju i trgovinu

Izbijanje COVID-19 pandemije već je izazvalo duboke poremećaje u svjetskoj trgovini, utječući na stranu, kako ponude, tako i potražnje globalne ekonomije. Mnoge su vlade naredile privremeno zatvaranje manje važnih proizvodnih pogona, dok su brojne korporacije ili poduzele takve mjere dobrovoljno (npr. zbog smanjenja ponude radne snage) ili su jednostavno smanjile proizvodnju zbog poremećaja u njihovim lancima opskrbe (Gruszczynski, 2020). Svakako, posljedice COVID-19 pandemije najvidljivije su u međunarodnom uslužnom sektoru. Glavne „žrtve“ su već spomenuti međunarodni turizam, putnički zračni prijevoz i brodski prijevoz (Gruszczynski, 2020). Globalne financijske transakcije, kao i usluge informacijske i komunikacijske tehnologije, također su značajno opale (WTO, Services Trade Barometer, 2020). Potrebno je naglasiti i da je jedan od najteže pogođenih sektora kao posljedica pandemije proizvodni sektor. Karantena koja je uslijedila dovela je do zaustavljanja proizvodnog pogona, poremetivši cjelokupni globalni lanac opskrbe. To je pokrenulo lanac događaja, uključujući nagli pad globalnih priljeva izravnih stranih ulaganja i pad u gospodarstvima širom svijeta.

Konferencija Ujedinjenih naroda o trgovini i razvoju (UNCTAD) procijenila je da bi izbijanje COVID-19 moglo prouzročiti smanjenje globalnih stranih ulaganja za 5 do 15%, uslijed pada u proizvodnom sektoru s gašenjem tvornica (Manufacturing Tomorrow, 2020). Svi glavni sektori procesne proizvodne industrije trpe u vrijeme COVID-19 pandemije. Smanjena potražnja i poremećeni lanac opskrbe predstavljaju glavnu problematiku. Međutim, s izazovom dolazi i prilika jer jednom kad se „prašina slegne“, proizvođači bi mogli shvatiti da je nužno kontinuirano inovirati i mijenjati se te biti u koraku s vremenom kako bi ostali relevantni.

Ono što proizvođači sad trebaju jest:

- uvesti mjere zaštite radnika, s najboljim higijenskim i sanitarnim praksama, na radu;
- revidirati svoje strategije nabave i rasporedite zamjenske dobavljače;
- racionalizirati svoj asortiman;

- procijeniti okretnost lanca opskrbe i učiniti je otpornijom;
- pregledati/kontrolirati svoje planove za odgovor na krizu ili hitne slučajeve;
- optimizirati i usmjeriti mreže e-trgovine i distribucije;
- revidirati svoje cijene i strategije promocije.

2.3.3. Fiskalne mjere

Pandemija COVID-19 virusa utjecala je na vlade diljem svijeta i njihovu fiskalnu politiku. Određene fiskalne promjene i djelovanja donijela je i Vlada Republike Hrvatske te su neke od tih djelovanja i reakcija navedene na službenim stranicama Vlade. Najznačajniji je paket mjera onaj travanjski koji je u ovome radu i obrađen. Prema službenim informacijama sa stranica Vlade, navest će se neke od hitnijih fiskalnih mjera uvedenih s ciljem ublažavanja posljedica pandemije na građane i gospodarstvo. Vjerojatno najznačajnija od tih mjera ona je koja se odnosi na naknade za plaće radnika u iznosu od 4.000 kuna neto. Prema informacijama sa službenih stranica, Vlada je travanjski paket mjera razradila kroz nekoliko zaključaka i odluka te zakonske prijedloge, primjerice izmjena Općeg poreznog zakona, Zakona o izvršavanju proračuna, Zakona o računovodstvu, koje je uputila u hitnu saborsku proceduru.

Vlada je shodno navedenom, odlučila povećati potpore poduzetnicima u poteškoćama za očuvanje radnih mjesta odnosno isplate plaća radnicima s 3.250 kuna povećava na 4.000 kuna neto. Uz to, država preuzima davanja na tih 4.000 kuna, koja iznose 1.460 kuna po zaposlenom, što je ukupno 5.460 kuna. Istaknuto je kako će i svi kojima je isplaćena ili će biti isplaćena potpora od 3.250 kuna za ožujak, biti oslobođeni plaćanja doprinosa. Razlog tome je dodatno činjenica kako je iznos od 4.000 kuna vezan i za zadnji krug porezne reforme u kojem je osnovni osobni odbitak podignut na 4.000 kuna. Podaci pokazuju da je tu mjeru zatražilo 66.000 poduzetnika za više od 400.000 radnika za ožujak.

Druga je značajna fiskalna mjera oslobođenje od poreza na najteže pogođene, točnije plaćanje PDV-a po naplati računa. Vlada se odlučila i za više mjera u području javnih davanja, posebno poreza na dohodak, dobit i doprinosa. Poduzetnik koji je pogođen korona virusom te se to vidi ili će se vidjeti u padu prihoda na godišnjoj razini za više od 50%, bit će u potpunosti ili djelomično oslobođeni plaćanja poreza na dohodak, poreza na dobit kao i doprinosa. Također, poduzetnici s godišnjim prihodom manjim od 7,5 milijuna kuna, a takvih je 93% u Republici Hrvatskoj, koje imaju pad prihoda veći od 50%, bit će u potpunosti oslobođeni plaćanja poreznih obveza, točnije poreza na dobit, poreza na dohodak i doprinosa. One tvrtke koje ostvaruju više od 7,5 milijuna kuna prihoda godišnje bit će djelomično oslobođeni plaćanja

poreza sukladno njihovom padu prihoda. Do sad su, naime, po naplaćenim računima PDV plaćali samo mali poduzetnici, dakle oni s godišnjim prihodom do 7,5 milijuna kuna, a sad će odgodu plaćanja PDV-a do naplate imati i sve ostale tvrtke. Dakle naplata PDV-a po naplati računa jedna je od značajnijih fiskalnih mjera, i bila bi jedna od mjera koju bi bilo dobro zadržati u što duljem periodu ili pak postaviti kao standard u naplati poreza. Vlada na to za sad gleda kao na odgodu plaćanja PDV-a, međutim ta porezna i definicijska logika predmet je za drugu tematiku fokusiranu na fiskalnu politiku države. Po podacima je za ovu mjeru prijavljeno 62.086 poduzetnika do početka travnja. Naredna značajna fiskalna mjera je produljenje roka za predaju financijskih izvještaja do kraja lipnja. Među mjerama je iz travanjskog paketa i produljenje roka za predaju financijskih izvještaja za 2019. godinu, s 30. travnja na 30. lipnja. Pritom se također odgađaju i svi pripadajući obrasci i pripadajući obračun poreza na dobit koji je vezan za to. Poduzetnici se oslobađaju i plaćanja naknade Fini za objavu financijskih izvještaja. Nadalje, radi provedbe mjera za pomoć gospodarstvu uslijed epidemije COVID-19 virusa, Vlada je ujedno zadužila Finu za izradu i vođenje digitalne platforme, putem koje će se omogućiti elektroničko podnošenje prijave za mjere, prikupljanje podataka nužnih za odluku o odobrenju mjere te osigurati izvještajni sustav za praćenje realizacije mjera. Time je FINA postala glavno referentno mjesto za upravljanje fiskalnim mjerama Vlade usmjerenih prema COVID-19 pandemiji. S obzirom na okolnosti koje su dovele u pitanje i problem fiskalnu održivost redovnih plaćanja i održavanja troškova, donesene su i adekvatne mjere kojima je cilj osigurati redovitost plaćanja koje zahtijevaju intervencije Vlade. Shodno tome donesene su zakonske izmjene za mogućnost većeg zaduženja. Vlada je naime Saboru uputila i izmjene Zakona o izvršenju državnog proračuna u ovoj godini, koje omogućuju dodatno zaduživanje za saniranje posljedica epidemije COVID-19 virusa i za provedbu mjera za pomoć gospodarstvu. Naime, Zakonom o izvršavanju proračuna u ovoj godini omogućeno je da se država na domaćem i inozemnom tržištu može zadužiti do 26,86 milijardi kuna, no predloženim izmjenama država bi se u ovim novim okolnostima mogla zadužiti i iznad tog iznosa zbog izvanrednih potreba. Tim prijedlogom također se omogućava i dodatno zaduživanje izvanproračunskih korisnika. Samu suglasnost za dodatno zaduživanje i njima i ministru financija davat će Vlada Republike Hrvatske.

Naredna je mjera odgoda plaćanja i dugoročnije otplate poljoprivrednicima. Poljoprivrednicima će se omogućiti odgoda plaćanja po zahtjevima za povrat, nakon odgode također dugoročnija otplata po utvrđenim rokovima. Naime, umjesto do maksimalno godinu dana na tri godine. Razlog tome je što je potrebno osigurati likvidnost te će im se time omogućiti i izbjegavanje poravnavanja za izravna plaćanja tako da će im se isplaćivati puno izravno

plaćanje, a dug usmjeriti na otplatu u dužem vremenskom rasponu. Cilj je te mjere pomoći održanju likvidnosti proizvodnog sektora u području poljoprivrede koji bi mogao dovesti do dužeg lanca problema.

Turizam je grana vjerojatno najviše pogođena pandemijom, a u Hrvatskoj na turizam otpada 20% BDP-a. Iz tog razloga vlada je donijela značajne mjere za turistički sektor. Primjerice, Vlada je predložila izmjene i dopune četiriju turističkih zakona te dopunila dvije uredbe i to sve s ciljem financijskog rasterećenja turističkog sektora i mogućnosti brzog donošenja odluka. Riječ je o dopunama zakona o turističkim zajednicama i promicanju hrvatskog turizma, turističkoj pristojbi, pružanju usluga u turizmu i o ugostiteljskoj djelatnosti. Također su uz to dopunjene i uredbe o postupku, načinu i uvjetima za dobivanje koncesije na turističkom zemljištu u kampovima u suvlasništvu RH, kao i uredba o načinu, postupku i uvjetima procjene vrijednosti i prodaje turističkog zemljišta u vlasništvu jedinice lokalne samouprave te načinu, postupku i uvjetima za dobivanje koncesije na preostalom turističkom zemljištu u vlasništvu jedinice lokalne samouprave.

Na stranicama vlada.gov.hr o ovoj temi se navodi kako: „Naš je interes u ovim okolnostima sačuvati turistički sektor, njegova radna mjesta i osigurati likvidnost, a nastaviti ćemo i pratiti daljnji razvoj situacije te po potrebi reagirati“, rekao je ministar turizma Gari Cappelli, dodajući da se zakonskim izmjenama i dopunama želi financijski i administrativno rasteretiti turističke poduzetnike i privatne iznajmljivače, kao i osigurati likvidnost turističkih zajednica. Ministar je naglasio kako trenutno uopće nema turističkog prometa, a neizvjesno je i kada će ga biti, te da se mjerama nastoji pomoći turizmu. „Sada radi manje od 10 posto turističkih kapaciteta, ugrožena su brojna radna mjesta koja ćemo, nadam se, i uz mjere Vlade uspjeti sačuvati“, rekao je ministar Cappelli. To se, dodao je, odnosi na stalno zaposlene i sezonce, kojih je oko pet tisuća, a rasterećeni su i privatni iznajmljivači za prvih šest mjeseci od plaćanja oko 164 milijuna kuna za pristojbe za glavne i pomoćne krevete. „Pripremamo se i za mjere preko HBOR-a i drugih banaka za kredite, a i u Ministarstvu turizma pripremamo plan za 'ubrizgati' oko 600 milijuna kuna u sektor“, što je najavio Ministar.

Naredna je mjera smanjenje koncesijskih naknada u turizmu čime je taj sektor rasterećen za 164 milijuna kuna. Također je uz to dopunama uredbi vezanih za koncesije na turističkom zemljištu u kampovima u suvlasništvu RH, promjenjivi dio koncesijske naknade za to zemljište za 2019. neće računati prema propisanom modelu, nego će iznositi simboličnu jednu kunu. Time rasterećenje dolazi do iznosa u prosjeku od približno 180 000 kuna po kampu, odnosno ukupno 15 do 20 milijuna kuna.

Program „Covid-19 zajam za obrtna sredstva“ jedan je od izdašnjih programa fiskalnih mjera. Vlada je u travnju donijela odluku o programu „Covid-19 zajam za obrtna sredstva“, kao mjeru pomoći gospodarstvu uslijed epidemije koronavirusa. Tu mjeru donijela je za mikro, male i srednje poduzetnike. Sadržaj je te mjere iznos zajmova do 750 tisuća kuna za obrtna sredstva, s kamatnom stopom od 0,25%, početkom od 12 mjeseci i maksimalnim rokom otplate od pet godina.

Sve to donosi se uz skraćenu proceduru obrade zahtjeva i bez plaćanja bilo kakve dodatne naknade. Za implementaciju te mjere bio je zadužen HAMAG-BICRO te se time osigurava dodatna likvidnost mikro, malim i srednjim subjektima maloga gospodarstva na čije je poslovanje koronavirus imao negativan utjecaj te oni koji su najviše izloženi smanjenju prihoda. Te će se mjere primjenjivati do iskorištenja sredstava, a najkasnije do 31. prosinca ove godine. Da bi se mogao aplicirati, korisnik mora dokazati negativan utjecaj epidemije na poslovanje u vidu pada prihoda od minimalno 20% u prvom kvartalu ili predviđenog pada prihoda u idućim kvartalima. Taj je financijski instrument u cijelosti financiran iz sredstava Europskog fonda za regionalni razvoj, što je jedan od kvalitetnih primjera korištenja sredstava EU-a i vidljivih benefita članstva u EU-u. Važno je za napomenuti kako zajam nije namijenjen za refinanciranje postojećih kreditnih obveza niti plaćanja obveza nastalih prije 2020. godine. Mjere podrške Vlade hrvatskom poljoprivredniku, ribaru i selu sljedeća su značajna fiskalna mjera. Vlada je u saborsku proceduru poslala tri mjere namijenjene sektoru poljoprivrede, među kojima su i potpore za biljnu i stočarsku proizvodnju vrijedne 53 milijuna kuna te interventni otkup mlijeka, za što je namijenjeno 2,5 milijuna.

Nadalje, također vezano za poljoprivredu, Vlada je donijela odluku o uvjetima i kriterijima koje pri javnoj nabavi moraju zadovoljiti poljoprivredni i prehrambeni proizvodi, čime se „omogućava javnim naručiteljima izravnost, fleksibilnost i brzina odabira dobavljača, uz transparentnost postupanja prema naznačenim kriterijima“. Zbog poremećaja u kratkim lancima opskrbe i poremećaja uzrokovanih ograničenjem na tržištu nastalih uslijed pandemije, zbog sigurnosti opskrbe javnih naručitelja i olakšavanja prodaje, tom odlukom određuje se nabava poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda koja ide u prilog domaćim proizvođačima koji imaju kraći lanac nabave i brži pristup od proizvodnje do naručitelja. Naime, donesena je odluka da će se za vrijeme trajanja pandemije, kao i za vrijeme trajanja poremećaja na tržištu, obvezno primjenjivati kriteriji iz zakona o javnoj nabavi koji se odnose na svježinu proizvoda i na kratkoću prijevoza, a posebno se vrednuju ekološki, sezonski, aktualni i proizvodi u kratkim lancima opskrbe. Uz navedeno, također se omogućuje da javni naručitelj koji od dosadašnjeg dobavljača ne može dobiti proizvode usklađene s navedenim kriterijima može u izravnom

pregovaračkom postupku, i to bez prethodne objave dodijeliti taj posao drugom naručitelju. Sve navedeno stavlja domaće proizvođače u poziciju da mogu nadoknaditi gubitke upravo kroz javnu nabavu, koristeći prednosti udaljenosti od naručitelja.

Posljednja navedena fiskalna mjera odnosi se na potpore u sektoru biljne proizvodnje i stočarstvu. Ta je mjera donesena u iznosu od 53 milijuna kuna. Odnosi na mala poljoprivredna gospodarstva, mikro poduzetnike, koji zapošljavaju najmanje jednog, a najviše deset djelatnika te će im u ovom vremenu u kojem su izloženi tržišnim poremećajima pomoći u osiguranju i održavanju likvidnosti.

Razlog odvajanja mikro poduzetnika u sferi poljoprivrede od ostalih je to što različita ministarstva osiguravaju sredstva, bilo kroz proračun bilo kroz sredstva EU-a.

2.4. Utjecaj pandemije na životni stil

Utjecaj pandemije COVID-19 virusa na životni stil svakako je velik. Naime, ta je pandemija zahvatila tisuće ljudi koji su ili bolesni ili umrli od posljedica širenja bolesti. Učinci pandemije u svakodnevnom životu jesu prilično opsežni i može se reći da svakako imaju i imat će dalekosežne posljedice. Prema Haleem i sur. (2020), posljedice pandemije na svakodnevni život mogu se podijeliti u nekoliko ključnih kategorija:

1. zdravstveni aspekt,
2. ekonomski aspekt,
3. društveni aspekt.

Kad je riječ o zdravstvenom aspektu, posljedice se ogledaju u sljedećim kategorijama (Haleem i sur. , 2020):

- izazovi u dijagnozi, karanteni i liječenju sumnjivih ili potvrđenih slučajeva;
- veliki teret funkcioniranja postojećeg medicinskog sustava;
- pacijenti s drugim bolestima i zdravstvenim problemima zapostavljaju se;
- preopterećenje liječnika i drugih zdravstvenih radnika koji su u vrlo visokom riziku;
- preopterećenje medicinskih trgovina;
- zahtjevi za pružanjem visoke zaštite;
- poremećaj medicinskog lanca opskrbe.

Nadalje, kad je riječ o ekonomskom aspektu, posljedice se reflektiraju u sljedećim kategorijama (Haleem i sur. , 2020):

- usporavanje proizvodnje osnovnih proizvoda;
- ometani lanac opskrbe proizvoda;

- gubici u domaćem i međunarodnom poslovanju;
- loš novčani tijek na tržištu;
- značajno usporavanje rasta prihoda.

Konačno, društveni aspekti i posljedice koje oni trpe uslijed pandemije su sljedeći (Haleem i sur., 2020):

- uslužni sektor ne može pružiti odgovarajuću uslugu;
- otkazivanje ili odgađanje velikih sportskih i turnira;
- izbjegavanje nacionalnih i međunarodnih putovanja i ukidanje usluga;
- prekid proslave kulturnih, vjerskih i svečanih događaja;
- preveliki stres među stanovništvom;
- društveno, odnosno fizičko distanciranje;
- zatvaranje hotela i restorana te u nekim državama vjerskih mjesta;
- zatvaranje mjesta za zabavu kao što su kino i kazališta, sportski klubovi, gimnazije, bazeni;
- odgoda ispita u školama i na fakultetima.

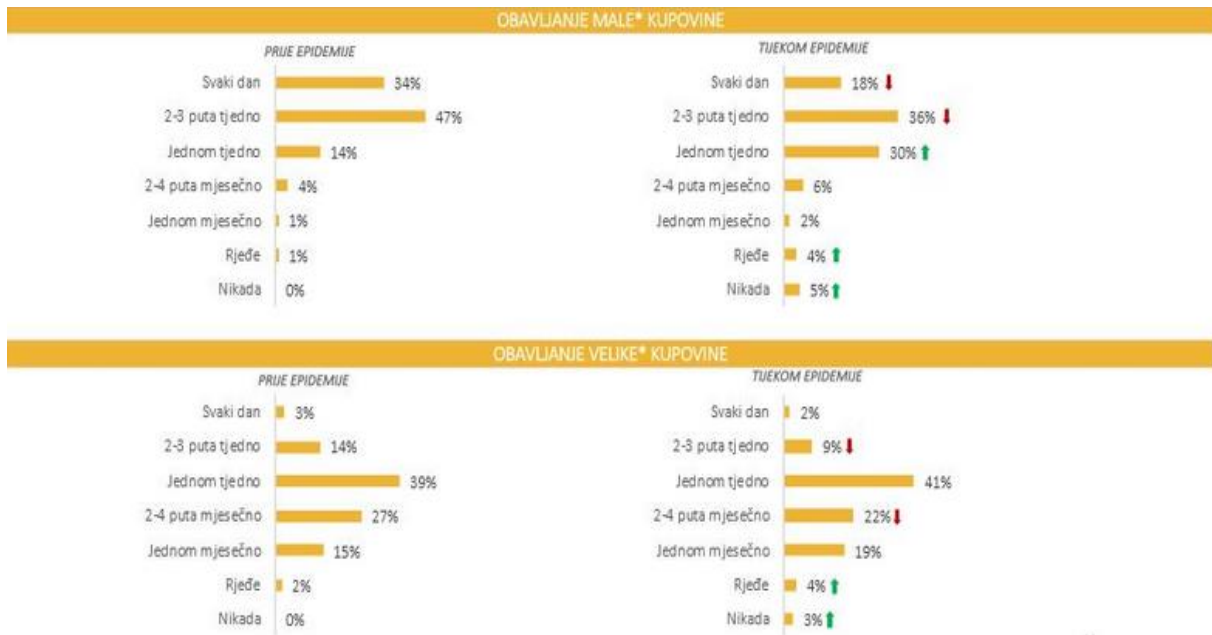
Dakle, kao što se može primijetiti iz nabrojanih kategorija, utjecaj pandemije na svakodnevni život zaista je golem. Svakako je potrebno naglasiti da sve kategorije utječu na svakodnevni život jer su međusobno isprepletene. Tako utjecaj pandemije na gospodarstvo ima ogroman utjecaj i na pojedinca i na kvalitetu njegova života. Posljedice pandemije za zdravstveni sektor također itekako pogađaju i pojedinca, kao i mnogi aspekti kulturnog sektora koji je pretrpio velike štete uslijed pandemije. Nemogućnost putovanja, organiziranja zabava, odlaska u kino, kazalište ili neki drugi događaj, ozbiljno narušava kvalitetu svakodnevnog života. Pridoda li se tome još i ekonomska, odnosno financijska neizvjesnost i društveno distanciranje, svakako se može govoriti o situaciji koja je svima nova, neobična i teška za prihvatiti. Osim toga, potrebno je istaknuti i promjene u svakodnevnim navikama. Naime, uzimajući u obzir koliko vremena pojedinci provode u svojim kućama, neizbježna je posljedica toga sve veća upotreba različitih uređaja poput mobitela, televizije, računala, kao i ostalih digitalnih uređaja kojih ima sve više na tržištu. Također, ne samo da ljudi imaju više vremena za konzumiranje vijesti na različitim uređajima već su i same vijesti infiltrirane u sadržaj o COVID-19 koji se sada pojavljuje u svim dimenzijama. Sve to utječe na pojedinca, njegovo ili njezino ponašanje te posljedično na svakodnevni život.

2.4.1. Osobna potrošnja u Hrvatskoj u proljeće 2019. i 2020. godine

Uzimajući u obzir utjecaj pandemije COVID-19 na sve aspekte života svakako se može reći da je pandemija ostavila posljedice i na osobnu potrošnju. Posljedice pandemije na ekonomske kategorije kako države tako i pojedinca ostavljaju posljedice i na osobnu potrošnju. Prema DZS (2009), izdaci za potrošnju kućanstva podrazumijevaju novčanu i klasičnu potrošnju proizvoda i usluga koji služe za podmirivanje životnih potreba članova tog kućanstva. Nadalje, novčana potrošnja obuhvaća izdatke u novcu koje je kućanstvo imalo u godini dana za kupnju proizvoda i usluga potrebnih u kućanstvu za život i rad. Nastavno na to, prirodna potrošnja podrazumijeva potrošnju prehrambenih i neprehrambenih proizvoda proizvedenih na vlastitome poljoprivrednom imanju ili radnji i utrošenih za potrebe u vlastitom kućanstvu. Tako je prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2020) potrošnja u lipnju 2020. porasla za 2,9% u odnosu na prethodni mjesec iste godine, dok je s druge strane pala za 6,2 % u usporedbi s lipnjem 2019. godine. Lipanj je ujedno i četvrti mjesec zaredom u kojem se evidentira pad potrošnje pod utjecajem pandemije, iako sporije u odnosu na pad od 7,8% u svibnju, dakle u mjesecu ranije. Razlog također može biti i povezan s donošenjem Vladinih mjera za oporavak gospodarstva te sukladno tome stvaranje manje panike među stanovništvom zbog potencijalnih otkaza na radnim mjestima.

Nadalje, prema podacima DZS-a, promet trgovine neprehrambenim proizvodima je u lipnju ove godine porastao za 4,6% na godišnjoj razini, uz izuzetak trgovine motornim gorivima i mazivima. S druge strane, u istom je mjesecu, promet od trgovine na malo hranom, pićem i duhanskim proizvodima pao za 10,5%. Gledajući prvih šest mjeseci 2020. godine, promet u trgovini na malo realno je pao za 6,6% u usporedbi s istim razdobljem prošle godine. Ukidanjem Vladinih mjera, nastavilo se negativno kretanje osobne potrošnje u odnosu na prethodnu godinu, što se naravno prvenstveno reflektira u nižem dohotku, oslabljenim rezultatima turističke sezone i sukladno s time smanjenju potrošnje u kućanstvima. Dijelom zbog već smanjenih prihoda, a dijelom zbog straha od smanjenja prihoda u neposrednoj budućnosti. Na sljedećoj slici prikazana je usporedba učestalosti kupovine prije i tijekom COVID-19 pandemije.

Slika 3. Usporedba učestalosti kupovine prije i tijekom pandemije

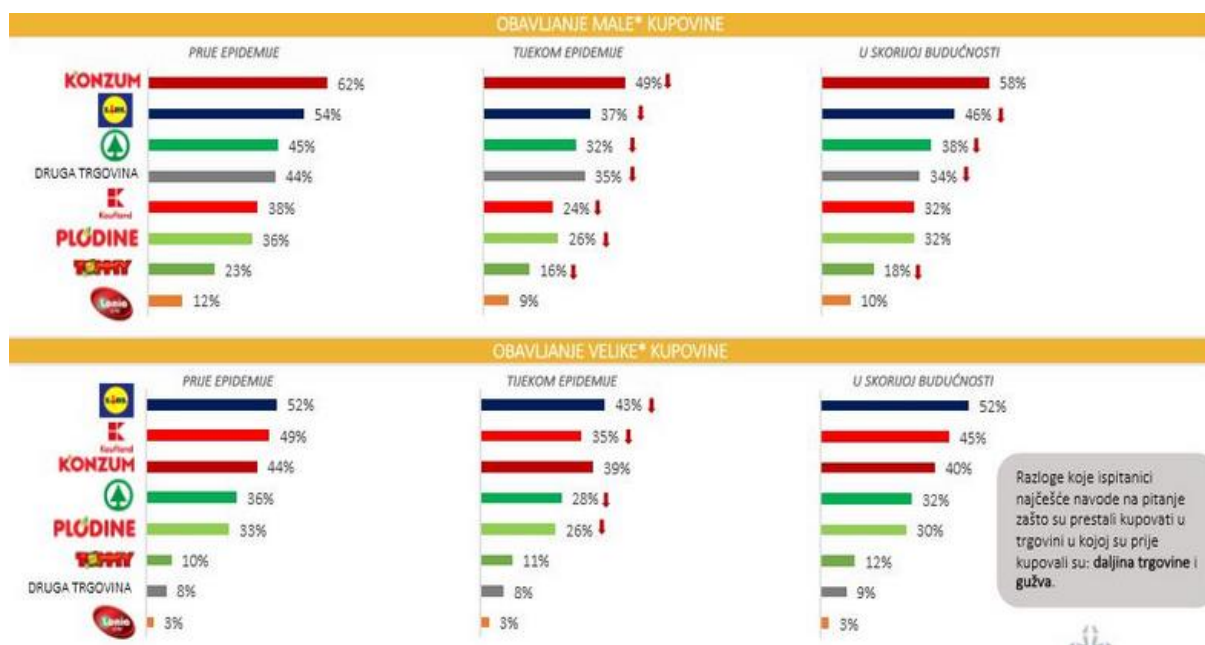

Izvor: Poslovna FM, 2020.

Kao što se može vidjeti na Slici 3, prije epidemije obavljanje male kupovine (do 200 kuna) obavljalo je 34% kupaca svakodnevno, 47% kupaca 2 do 3 puta tjedno, 14% jednom tjedno, 4% kupaca obavljalo je malu kupnju 2 do 3 puta mjesečno, dok 1% kupaca jednom mjesečno ili rjeđe. S druge strane, tijekom pandemije, situacija je ponešto drugačija. Naime, u malu kupovinu tijekom pandemije išlo je svega 18% kupaca svaki dan, 36% kupaca je malu kupovinu obavljalo 2 do 3 puta tjedno, 30% jednom tjedno, 6% 2 do 3 puta mjesečno, 2% jednom mjesečno, 4% rjeđe od jedanput mjesečno, i 5% nikada. Dakle, može se primijetiti razlika u dvama navedenim periodima.

Kad je riječ o obavljanju velike kupovine (iznad 200 kuna), prije pandemije, veliku je kupovinu svaki dan obavljalo 3% kupaca. Dva do tri puta tjedno veliku je kupovinu prije pandemije obavljalo 14% kupaca, jednom tjedno 39% kupaca, dok ih je 27% kupovalo 2 do 4 puta mjesečno. Nadalje, 15% kupaca veliku je kupovinu obavljalo jednom mjesečno, a 2% kupaca rjeđe od jednom mjesečno. Nasuprot tome, tijekom epidemije, veliku je kupovinu svaki dan obavljalo 2% kupaca, a 9% kupaca 2 do 3 puta tjedno. Nadalje, 41% kupaca veliku je kupovinu obavljalo jednom tjedno, dok 22% 2 do 4 puta mjesečno. Jednom mjesečno veliku je kupovinu obavljalo 19% kupaca, 4% kupaca rjeđe od jednom mjesečno, a 0% kupaca nikad. Sljedeća slika prikazuje usporedbu obavljanja kupovine u pojedinim trgovačkim lancima.

Slika 4. Usporedba obavljanja kupovine u trgovačkim lancima

Izvor: Poslovna FM, 2020.

Prema podacima vidljivim na Slici 4, može se primijetiti da je obavljanje male kupovine najpopularnije u Konzumu i prije i tijekom pandemije, kao i u skoroj budućnosti. Zatim slijede Lidl, Spar, Kaufland, Plodine i Tommy. S druge strane, obavljanje velike kupovine najpopularnije je u Lidlu, Kauflandu, Konzumu, Sparu, Plodinama i Tommyju.

2.4.2. Kategorije najviše kupovanih proizvoda/usluga

Posljedice pandemije očitovale su se i u već navedenom svakodnevnom životu ljudi. Strah od budućnosti, gubitka posla, smanjenih primanja, zdravlja pa potom i sve veći i češći boravak kod kuće, sve manje sudjelovanje na javnim događanjima, godišnji odmor proveden kod kuće zbog donesenih mjera i slično, sve je to ostavilo traga i na potrošačkim navikama stanovništva. Primjerice, ako se boravi u kući u sve većoj mjeri i ne odlazi na javna događanja, kao ni na ljetovanje, svakako kupovina kupaćih kostima ili svečanog odijela neće biti visoko na listi prioriteta. Boravak kod kuće, kao i rad od kuće, koji je također u velikoj mjeri jedna od posljedica pandemije, utjecao je na porast kupovine prehrambenih proizvoda, kao i na porast online kupovine i korištenja dostavnih službi.

Prema DZS-u (2020), online kupovina porasla je za 14% u prvih šest mjeseci 2020. Također, prema podacima Hrvatske gospodarske komore, proizvodi koji se najviše kupuje putem *online* prodaje jesu odjeća, obuća, potrepštine za kuću, kao i svježa hrana. Za usporedbu,

prije pandemije online kupovina najviše se koristila za kupovinu putovanja, smještaja, ulaznica za određene događaje i zabavne sadržaje i slično. Prema podacima Supermarket News (2020), proizvodi koji se najviše kupuju, a naročito su se najviše kupovali na početku pandemije, jesu toaletni papir, sredstva za čišćenje ruku, maramice za dezinfekciju, flaširana voda, medicinski proizvodi te konzervirana roba. Iako su ispitanici Amerikanci, sličan uzorak kupovnog ponašanja zabilježen je na globalnoj razini.

2.4.3. Primjeri poboljšanja osobne potrošnje u Austriji, Srbiji i Kanadi

Kad je riječ o primjerima poboljšanja osobne potrošnje, neke države prilično su uspješno primijenile strategije koje su doprinijele rastu, odnosno poboljšanju osobne potrošnje u uvjetima COVID-19 pandemije. Potrebno je naglasiti da su sve države doživjele pad u osobnoj potrošnji uslijed novonastale situacije. No nakon početnog šoka, neke su zemlje počele raditi na planu poboljšanja situacije i uvjeta života stanovništva. Dobar primjer zemlje koja je doprinijela poboljšanju osobne potrošnje svojih građana jest Austrija. Naime, austrijska je Vlada nakon početnog šoka počela primjenjivati ublažavanje općih restriktivnih mjera. Pa tako prema podacima preuzetim sa stranice Međunarodne konfederacije sindikata (ITUS), primjerice, od sredine lipnja više nije bilo potrebno nošenje maski u školama i određenim poduzećima. No ovdje je potrebno naglasiti da se to nije odnosilo na bolnice, domove za starije i nemoćne, liječničke ordinacije i ljekarne.

Nadalje, od početka srpnja ugostiteljsko osoblje (konobari) više nisu bili obavezni nositi zaštitne maske. Također, policijski sat za događaje zatvorenog tipa do 100 ljudi ukinuo se početkom srpnja, što uključuje i vjenčanja. Od početka srpnja dozvoljeno je u Austriji baviti se sportovima i sportskom rekreacijom u klubovima i centrima bez minimalne udaljenosti prilikom vježbanja, no uz obaveznu evidenciju korisnika centara. Također, u Austriji se od rujna, ali pod određenim uvjetima dozvolila događanja na otvorenom s do 10 000 sudionika te u zatvorenom prostoru do 5000 sudionika, poput primjerice sportskih i kulturnih događanja. Sve navedene mjere, odnosno popuštanje istih, pozitivno su utjecale na poboljšanje osobne potrošnje građana Austrije. Otvaranje umjesto zatvaranja svakako potiče pojedinca da vrijeme provodi izvan kuće, obilazi kulturna događanja, bavi se sportom, druži se s prijateljima te sukladno tome i troši veći budžet na takve aktivnosti.

Ublažavanjem mjera utječe se i na psihološki faktor, gdje građani više ne žive u konstantnom i kontinuiranom strahu. Ovdje je potrebno naglasiti da se određene mjere

predostrožnosti moraju primjenjivati. Također, uzimajući u obzir recentni razvoj situacije i dolazak tzv. novog vala COVID-19, pitanje je koliko će dugo opstati ublažene mjere.

Drugi primjer zemlje koja je poradila na ublažavanju mjera jest Srbija. Naime, suočavajući se s rastućim nezadovoljstvom javnosti, srbijanska Vlada odlučila je već krajem travnja ublažiti restriktivne mjere i karantenu, usprkos upozorenjima zdravstvenih stručnjaka. Vlada je usvojila politiku postupnog popuštanja, prema kojoj se restorani i barovi otvoreni od početka svibnja te također javni prijevoz u Beogradu nastavlja funkcionirati. Nadalje, frizerski saloni mogu raditi uz pridržavanje epidemioloških mjera, poput nošenja zaštitne maske kako od frizera tako i od klijenta (Sekularac, 2020).

Navedene mjere svakako su imale cilj potaknuti ekonomske aktivnosti, budući da bi zemlje koje bi ostale u kompletnoj karanteni, kao primjerice Srbija, završile u potpunom bankrotu. Svakako, opet je potrebno naglasiti da uzimajući u obzir najnoviju situaciju koja podrazumijeva novo rapidno širenje Covid-19 europske zemlje polako počinju vraćati neke od starih mjera.

Kad je riječ o Kanadi, ona je trenutno u razdoblju ublažavanja mjera javnog zdravstva uslijed relativno dobre epidemiološke slike. Naime, dozvoljena su javna događanja na otvorenom i zatvorenom uz poštivanje epidemioloških mjera. Vlada Kanade primjenjuje strategiju kompletne otvorenosti, ali uz poštivanje mjera predostrožnosti. Dakle, u svim zatvorenim prostorima potrebno je nositi zaštitnu masku i držati distancu, naravno, koliko god je to moguće. Tako niti jedan poslovni subjekt nije pod restrikcijama, a opet se provode mjere opreza.

Uz takav način funkcioniranja, osobna je potrošnja stabilna i stanovništvo Kanade nije u suviše velikom strahu, iako je svakako potrebno naglasiti da je i njihova ekonomija zadobila snažan udarac, kao i sve ostale ekonomije svijeta. Stabilno vođenje politike i mjera predostrožnosti bez velikih oscilacija ulijeva povjerenje stanovništvu, što se svakako odražava i na osobnoj potrošnji. Hrvatski primjer ukazuje na prilično suprotnu situaciju, donošenjem mjera koje se potom mijenjaju, građani gube povjerenje u vladajuća tijela i pribojavaju se za vlastitu sigurnost te vode računa o tome koliko troše jer je budućnost neizvjesna.

2.5. Promjene kojima je rezultirala pandemija

Pandemija uzrokovana virusom COVID-19 svakako je donijela velike i konkretne promjene na globalnoj razini. Došlo je do već navedenih ekonomskih, društvenih, zdravstvenih pa sve do psiholoških promjena kod ljudi, kao i globalnih ekoloških promjena. Većina nastalih

promjena ima negativan predznak, budući da cijelom svijetu predstoji ekonomska kriza uzrokovana pandemijom.

Nadalje, zdravstvene su promjene evidentne, uzimajući u obzir činjenicu da je na svijetu do sad preko 31 milijun slučajeva, od čega skoro milijun smrti. Dakle, negativne su posljedice po zdravlje ljudi i zdravstvenih sustava značajne. Kad je riječ o društvenim promjenama i posljedicama, može se govoriti o kombinaciji svih navedenih faktora zato što svi oni utječu na život pojedinca.

Ekonomski i zdravstveni status ključni su za odraz kvalitete života. Kad su navedene kategorije ugrožene, ugrožen je i pojedinac, što se odražava na društveni aspekt. Karantena, zabrana održavanja javnih događanja, zabavnih događanja, svojevremeno zabrana izlaska iz kuće, fizičko distanciranje, psihičke posljedice koje prati takav način života, svakako su snizile kvalitetu društvenog života pojedinca.

Kad je riječ o ekološkim promjenama i posljedicama, može se govoriti s pozitivnim predznakom. Izolacije, karantene, zatvaranje granica uslijed pandemije doveli su do smanjenja zagađenja zraka smanjenim putovanjima i proizvodnjom. Pozitivni učinci na okoliš vjerojatno su tek privremeni, ali mogu poslužiti kao primjer da promjene u načinu života mogu imati pozitivne učinke na okoliš i pokazati korisnost mjera za smanjenje, primjerice, poslovnih putovanja koja se mogu održati i putem telekonferencije. Stoga, priznajući da je COVID-19 prije svega globalna katastrofa, pandemija može potaknuti buduće promjene u ponašanju s pozitivnim učincima na okoliš.

3. EUROPSKI PROJEKTI I FONDOVI

Europski fondovi mogu se podijeliti na europske strukturne i investicijske fondove te na programe unije. Kad je riječ o europskim strukturnim i investicijskim fondovima, oni se dalje dijele na europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj (jačanje europske politike ruralnog razvoja te smanjenje gospodarskih razlika između europskih regija kroz poticanje i razvoj poljoprivrednog sektora), zatim kohezijski fond (namijenjen najmanje razvijenim članicama EU ulaganjem u projekte kojima se čuva okoliš i unaprjeđuje prometna infrastruktura), europski fond za pomorstvo i ribarstvo (financijski instrument koji doprinosi postizanju ciljeva Zajedničke ribarstvene politike i provedbi Integrirane pomorske politike članica EU), europski fond za regionalni razvoj (za jačanje ekonomske i socijalne kohezije država članica) i europski socijalni fond (poticanje zapošljavanja kroz pružanje podrške poslodavcima i pomoći posloprimcima) (eu-projekti.info²).

Kad je riječ o programima unije, oni se dijele na COSME program za konkurentnost poduzetništva te malog i srednjeg poduzetništva, zatim Europa za građane, Erasmus+, Fiscalis 2020, Inicijativa za zapošljavanje mladih, Kreativna Europa, Obzor 2020, Pravosuđe, Program carine 2020, Program Herkul III, Program Periklo 2020, Program potrošač, Program za prava i državljanstvo, Program zapošljavanje i socijalne inovacije, Program život te, konačno, Zdravlje je rast. Navedeno je prikazano i u sljedećoj tablici.

Tablica 1. Programi Unije

Vrsta	Opis
COSME	Program za konkurentnost poduzetništva i malih i srednjih poduzeća – COSME – za cilj ima jačanje konkurentnosti i održivosti poduzeća Europske unije, uključujući sektor turizma, poticanje poduzetničke kulture te promicanje stvaranja i rasta malih i srednjih poduzetnika.
EUROPA ZA GRAĐANE	Program EUROPA ZA GRAĐANE centralizirani je program Europske unije s ciljem promicanja suradnje među zemljama u područjima vezanima za zajedničku europsku povijest i aktivno europsko građanstvo. Svrha Programa jest poticati

² Bez godine.

	promišljanje zajedničke povijesti i razvoj aktivnog europskog građanstva davanjem financijskih potpora organizacijama koje rade na osnaživanju osjećaja europskog identiteta i pripadnosti Europskoj uniji kroz umrežavanje i razmjenu znanja, iskustava, tradicija i vizija napretka.
ERASMUS+	Erasmus+ najveći je program Europske unije za obrazovanje, osposobljavanje, mlade i sport te obuhvaća razdoblje od 2014. do 2020. godine. Odnosi se na sve europske i međunarodne programe i inicijative Europske unije u području obrazovanja (opće obrazovanje, visoko obrazovanje, obrazovanje odraslih), osposobljavanja (strukovno obrazovanje i osposobljavanje), mladih i sporta.
FISCALIS 2020	Program FISCALIS 2020 je europski program kooperacije koji omogućava nacionalnim poreznim administracijama razmjenu informacija i ekspertize. Program omogućava partnerstvo u razvijanju i upravljanju velikim europskim informacijskim sustavima. Osnovni cilj programa je jačanje poreznog sustava između zemalja Europske unije i uspostavljanje boljih odnosa unutar porezne politike.
INICIJATIVA ZA ZAPOŠLJAVANJE MLADIH	INICIJATIVA ZA ZAPOŠLJAVANJE MLADIH (YEI) među glavnim je izvorima financijskih sredstava Europske unije za provedbu programa Garancija za mlade. INICIJATIVOM ZA ZAPOŠLJAVANJE MLADIH podupiru se isključivo mladi koji nisu zaposleni, ne obrazuju se i ne osposobljavaju (NEET-ovi), uključujući mlade koji su dugotrajno nezaposleni i mlade koji nisu registrirani kao nezaposleni. Tako se osigurava da u dijelovima Europe s najvećim problemima mlade osobe mogu primiti ciljanu potporu.

KREATIVNA EUROPA	Program doprinosi očuvanju i promicanju europske kulturne i jezične raznolikosti te daje podršku jačanju konkurentnosti kulturnih i kreativnih industrija kroz financiranje suradnji, mreža, platforma, inicijativa
OBZOR 2020	Obzor 2020. (Horizon 2020) jest program Europske unije za istraživanje i inovacije za razdoblje od 2014. do 2020. godine. Program pridonosi ostvarivanju ciljeva strateškog dokumenta Europske unije Europa 2020., posebno onih koji su vezani uz istraživanje, tehnološki razvoj i inovacije. Program pridonosi ostvarivanju ciljeva inicijative Unija inovacija (Innovation Union) te izgradnji Europskog istraživačkog prostora (European Research Area).
PRAVOSUĐE	Program PRAVOSUĐE pridonosi stvaranje europskog područja pravde promicanjem pravne i pravosudne suradnje.
PROGRAM CARINE 2020	Program Customs 2020 podržava suradnju između nadležnih tijela za carinu u Europskoj uniji kako bi se njihova učinkovitost maksimizirala. Program olakšava umrežavanje, zajedničke aktivnosti i obuku osoblja, a u isto vrijeme financira i IT sustave kako bi se omogućio razvoj elektronske carine.
PROGRAM HERKUL III	Program HERKUL III promiče aktivnosti protiv prijevare, korupcije i drugih nezakonitih radnji koje utječu na financijske interese Europske unije. Program doprinosi jačanju transnacionalne suradnje i efikasnijoj prevenciji prijevare, korupcije i drugih nezakonitih radnji.
PROGRAM PERIKLO 2020	PERIKLO 2020 je program razmjene, pomoći i osposobljavanja za zaštitu eura od krivotvorenja. Namijenjen je vlastima, bankama i ostalima uključenima u sprječavanje krivotvorenja eura za zemlje u

	Eurozoni i izvan nje. Cilj programa jest zaštita europskih novčanica i kovanica.
PROGRAM POTROŠAČ	Program POTROŠAČ ima za cilj pomoći građanima da u potpunosti uživaju sva prava koja im pripadaju kao potrošačima što u konačnici dovodi do rasta, inovacija i realizacije ciljeva strategije Europa 2020. Program nastoji zaštititi zdravstvene, sigurnosne i ekonomske interese europskih građana
PROGRAM ZA PRAVA I DRŽAVLJANSTVO	PROGRAM ZA PRAVA I DRŽAVLJANSTVO doprinosi daljnjem razvoju jednakosti, ravnopravnosti i ljudskih prava koja izvire iz međunarodnih dokumenata koje je usvojila Europska unija.
PROGRAM ZAPOŠLJAVANJE I SOCIJALNE INOVACIJE	PROGRAM ZA ZAPOŠLJAVANJE I SOCIJALNE INOVACIJE financijski je instrument za promicanje visoke razine kvalitetnog i održivog zapošljavanja na razini Europske unije, jamčenje primjerene i dostojne socijalne zaštite, borbu protiv socijalne isključenosti i siromaštva te poboljšanje radnih uvjeta.

Izvor: eu-projekti.info

3.1. Europski fondovi za pomoć gospodarstvu

Europske institucije pokrenule su niz mjera koje uključuju (Debevoise & Plimptom, 2020):

- investicijski paket od 37 milijardi eura namijenjen podršci odgovorima država članica na pandemiju, malim i srednjim poduzećima, zdravstvenim subjektima i tvrtkama u najugroženijim sektorima (uključujući ugostiteljstvo i turizam). Ovaj će se paket također financirati odustajanjem od obveze Komisije da zatraži povrat neiskorištenog pred-financiranja za europske strukturne i investicijske fondove koje trenutno drže države članice za brzo usmjeravanje 25 milijardi eura za rješavanje posljedica krize. Većinu tih sredstava izravno će rasporediti relevantne države članice;

- sektorske prilagodbe politikama EU-a i tumačenje zakona EU-a, uključujući ublažavanje pravila o državnim potporama i propisa o *slotovima* koji utječu na zračne prijevoznike, kao i dodatnu potporu poljoprivredi, poljoprivrednoj i prehrambenoj industriji i ribarstvu;
- ublažavanje bonitetnih pravila za bankarski sustav s ciljem povećanja pristupa kreditima za tvrtke u potrebi.

Što se tiče pravila o državnim potporama, Komisija je 12. ožujka 2020. odobrila danski program državne potpore u roku od 24 sata od usvajanja kako bi nadoknadila štetu nastalu izbijanjem COVID-19. Komisija je otada nastavila odobravati programe državnih potpora o kojima je obaviještena na brz i ubrzan način, koristeći se iskustvom stečenim tijekom financijske krize 2008. godine i krećući se brže nego što je tada bilo. Prosječno vrijeme potrebno za odobrenje programa državne potpore iznosi 24–48 sati. Proteklih su tjedana svih 27 država članica, kao i Ujedinjeno Kraljevstvo, dobile odobrenja za programe državnih potpora. Komisija je također dodijelila dodatno osoblje svojim jedinicama za državnu pomoć kako bi pomogli tijekom ovog početnog kriznog razdoblja (Debevoise & Plimptom, 2020).

Kad je riječ o Hrvatskoj, kako bi se umanjile posljedice, Vlada Republike Hrvatske prihvatila je paket od 63 mjere za pomoć gospodarstvu uslijed pandemije COVID-19 virusa, na sjednici održanoj 2. travnja. Navedene mjere uključuju sljedeće:

- iznos potpore HZZ-a za očuvanje radnih mjesta u sektorima pogođenim korona virusom određen je na 4.000 kuna za travanj i svibanj 2020;
- poslodavci koji koriste potpore bit će oslobođeni troškova doprinosa;
- svi porezni obveznici kojima je rad zabranjen, onemogućen ili otežan oslobođeni su u cijelosti ili djelomično javnih davanja za travanj, svibanj i lipanj 2020;
 - plaćanje PDV-a može se odgoditi sve dok se izdani račun ne naplati;
- pokreće se novi program kojim se osigurava dodatna likvidnost mikro, malih i srednjih poduzetnika pogođenih pandemijom COVID-19. Uvjet koji poduzetnici moraju ostvariti da bi mogli koristiti ovaj instrument je pad prihoda od minimalno 20% u prvom kvartalu ili predviđanje pada prihoda u narednim kvartalima. Navedena se sredstva neće moći koristiti za refinanciranje postojećih kreditnih obveza niti za plaćanje obveza nastalih prije 2020. godine. Ciljna skupina su mikro, mali i srednji subjekti malog gospodarstva. Iznos zajma koji bi se odobrio bio bi do 750.000 kuna s namjenom za obrtna sredstva, maksimalni rok otplate bio bi do 5 godina uključujući početak od 12 mjeseci uz kamatnu stopu od 0,25%.

Svi paketi mjera, oni navedeni i svi dodatni, koji ponešto indirektno utječu na poslovanje ili su ciljani isključivo za određene grane gospodarstva apsolutno su neophodni za preživljavanje velikog dijela gospodarskih sudionika. Osim što su neophodni za njihovo direktno preživljavanje, neophodni su za cijelu strukturu hrvatskog gospodarstva s ciljem izbjegavanja domino efekta neplaćanja i drastičnog gubitka platežne moći na razini cijele države. Taj domino efekt najveća je privremena opasnost kako za domaće tako i za globalno gospodarstvo. Imajući to u vidu, postoji dakako i velika razina nedostataka u cjelokupnoj politici izdanih mjera.

Prva kategorija tih nedostataka odnosi se na kriterije dodjeljivanja pomoći te činjenicu da su u dotične mjere upali i gospodarski subjekti koji su mogli prebroditi ovu krizu i bez financijske pomoći države te također planiraju isplatu dividendi unatoč krizi. Argument po kojima bi se dividende za 2019. godinu trebale isplatiti jer tvrde da one zapravo nemaju veze s 2020. godinom trenutno se čine izrazito kratkovidnima i neprimjerenima.

Sve gospodarske mjere pomoći nisu isključivo gospodarske već su i političke te su donesene političkom voljom i ta bi se volja mogla i promijeniti ako javna tijela zakluče da se javni novac ne bi trebao davati onima koji i dalje planiraju profit zadržavati, a gubitke dijeliti s javnom blagajnom. U takvoj situaciji postoji velika mogućnost da velik broj gospodarskih subjekata pa i cijela ekonomija budu žrtve te loše završi za sve.

Preduvjeti koji se nameću, a to je nepostojanje ikakvog duga prema državi te često spora birokracija vezana za poreznu upravu, često izazivaju nemogućnost velikom broju gospodarskih objekata da se na vrijeme prijavi za potrebna sredstva isključivo zbog nemogućnosti poštivanja rokova za prijavu. Naime, i najbolje mjere nisu niti mogu biti efikasne bez adekvatnog administrativnog okvira koji je sposoban procesuirati ih kvalitetno i u zadanim rokovima.

Dakle, kao i mnogo puta do sad, prepreka koja se stvara jest upitna kvaliteta rada državnih tijela i institucija, naročito u vremenima kada se traži izrazita efikasnost. Čest nedostatak upravo tog elementa nije uzet u obzir, što značajno smanjuje željene efekte mjera. Druga kategorija nedostataka odnosi se na rezanje troškova poslovanja. Naime, niti u ovoj neviđenoj krizi nije došlo do dovoljnog šok efekta potrebnog za smanjivanje parafiskalnih nameta i svih dionika koji žive od niza parafiskalnih nameta koji kumulativno utapaju poslovanja, naročito malih i srednjih poduzetnika. Sav trošak krize snosi proračun, dok privatnici racionaliziraju svoje troškove, bilo primjereno ili pretjerano, državna tijela u takvo nešto ne ulaze za sada niti minimalno. Najavljene mjere po tom pitanju svode se na moguće smanjivanje plaća u javnom sektoru, dakle svima podjednako.

Budući da navedeno pitanje nije isključivo gospodarsko, također je i političko, nije bilo ni za očekivati da će biti riješeno na adekvatan način. Definirati što bi trebao učiniti odgovoran nositelj ekonomske politike svodi se na jednostavnu činjenicu da bi za početak trebao biti odgovoran nositelj politike općenito. S obzirom na aktualno stanje logike političke strukture i načina na koji se održava u našem društvu, to nije realno za očekivati. Treća je kategorija nedostataka plan za dugoročne posljedice kojeg trenutno nema u dovoljnoj mjeri. Kako će ekonomija izgledati od 2021. godine i dalje apsolutna je nepoznanica, kao i mjere koje bi trebala definirati tu sliku i učiniti je boljom. Paketi mjera u svojoj sveukupnosti nisu loši i svakako ih je trebalo donijeti, međutim sami za sebe nisu niti će biti dovoljni za dovoljno dobre rezultate. Problemi koje je donio COVID-19 nisu sami, već su pojačani strukturnim nedostacima hrvatske ekonomije koja se u prevelikoj mjeri oslanja na prihode turizma, a taj problem sve navedene mjere ne rješavaju niti je predviđeno da bi ga počele rješavati.

3.2. Strateški okviri za korištenje fondova

Kako bi pružila punu podršku zemljama EU-a u pripremi njihovih zahtjeva za pomoć iz Fonda solidarnosti EU-a u rješavanju problema s korona virusom, Europska komisija objavila je posebne smjernice. Cilj je koristiti puni portfelj mogućnosti financiranja iz proračuna EU-a za potporu zemljama EU-a uz maksimalnu fleksibilnost, minimalni dodatni administrativni rad i što je brže moguće reagirati. Fond solidarnosti EU-a osnovan je kako bi odgovorio na velike prirodne katastrofe i izrazio europsku solidarnost s regijama pogođenim katastrofama u Europi. Fond je stvoren kao reakcija na jake poplave u Srednjoj Europi u ljeto 2002. Od tada je osigurao preko 5,5 milijardi eura za intervencije u 87 katastrofalnih događaja u 23 države članice i 1 zemlji članici. Italija je daleko najveći korisnik fonda s dosad primljenih gotovo 2,8 milijardi (European Cluster Collaboration Platform, 2020).

Kao dio Inicijative za ulaganje u odgovor na korona virus (CRII), opseg EU fonda solidarnosti proširen je tako da uključuje velike hitne zdravstvene slučajeve. Osobito će pružiti financijsku pomoć u iznosu do 800 milijuna eura najugroženijim zemljama u ovoj izvanrednoj situaciji, ublažavajući teret mjera neposrednog reagiranja, uključujući pomoć stanovništvu, medicinsku pomoć i opremu, potporu ranjivim skupinama i mjere za suzbijanje širenja bolesti, jačanje pripravnosti i komunikacije (European Cluster Collaboration Platform, 2020).

EU ili zemlja koja se pridružuje može se prijaviti za financiranje ako njezino javno financijsko opterećenje za te mjere prelazi prag od 1,5 milijardi eura (cijene iz 2011.) ili 0,3% njezinog BND-a. Ako se mobilizira, doprinos fonda iznosit će između 2,5% i 6% ukupnih

izdataka, ovisno o veličini (European Cluster Collaboration Platform, 2020). Komisija će procijeniti prijave te ako su pragovi zadovoljeni i zahtjev prihvaćen predložit će iznos potpore Europskom parlamentu i Vijeću koji ga moraju odobriti prije nego što se može isplatiti. Komisija će se baviti svim zahtjevima u jednom paketu, a ne po principu „tko prvi dođe“. To osigurava da se raspoloživa odobrena sredstva podijele na pošten i pravedan način.

3.3. Upravljanje ciklusom korištenja fondova kroz etape

Kako bi se korištenje fondova EU i vođenje dobivenih projekata odvijalo što pravilnije i ispravnije, potrebno je znati upravljati ciklusom korištenja fondova i provedbe projekata, kroz etape.

Osnovna načela upravljanja projektnim ciklusom uključuju sljedeće (Odraž, 2012):

- poštivanje svih propisanih faza ciklusa,
- uključivanje dionika,
- planiranje služeći se problemskim stablom, stablom ciljeva te logičkom matricom i
- projekt mora biti relevantan, izvediv i održiv.

Nastavno na to, osnovni projektni ciklus se sastoji od sljedećih faza (Odraž, 2012):

- programiranje,
- identifikacija,
- formuliranje,
- provedba projekta,
- evaluacija i revizija.

Kad je riječ o programiranju, ono podrazumijeva analizu situacije na razini države, što podrazumijeva svojevrsnu SWOT analizu. Dakle, uključuje analizu mogućnosti i prepreka. Identifikacija sporazumijeva analiziranje problema i ciljeva i to sukladno sa strateškim dokumentima. Potom, u toj se fazi analiziraju dionici, dakle, korisnici, voditelji projekata, partneri, donatori i slično. Identifikacija uključuje i administriranje, analizu kapaciteta te konačno studiju izvedivosti (AZOO³). Formuliranje ili priprema podrazumijeva razradu ideje i pisanje projektnog prijedloga. Sljedeća faza je faza provedbe koja podrazumijeva vođenje, odnosno upravljanje projektom, postizanje rezultata i ispunjavanje ciljeva, učinkovito upravljanje financijskim sredstvima te praćenje i izvještavanje o provedenim aktivnostima (AZOO). Praćenje podrazumijeva neprekidnu analizu napretka projekta u postizanju planiranih

³ Bez godine.

rezultata i to s ciljem poboljšanja u procesu donošenja odluka i unutarnji nadzor provedbe projekta, dok evaluacija podrazumijeva analizu rezultata projekta, objektivno procjenjivanje projekta te osnovne osobine evaluacije (AZOO). Potrebno je istaknuti da je u ovom trenutku problematično govoriti o upravljanju ciklusom korištenja fondova kroz etape u kontekstu projekata vezanih za pandemiju COVID-19, budući da su navedeni procesi u tijeku i eventualni projekti u provedbi te je teško u takvoj situaciji navoditi njihove etape. Navedeno će biti moguće tek kroz nekoliko godina, kada se uspješno provedu projekti do kraja, naprave analize i evaluacije. Tada će biti puno jednostavnije i točnije govoriti o upravljanju ciklusom korištenja fondova kroz etape za projekte vezane za COVID-19.

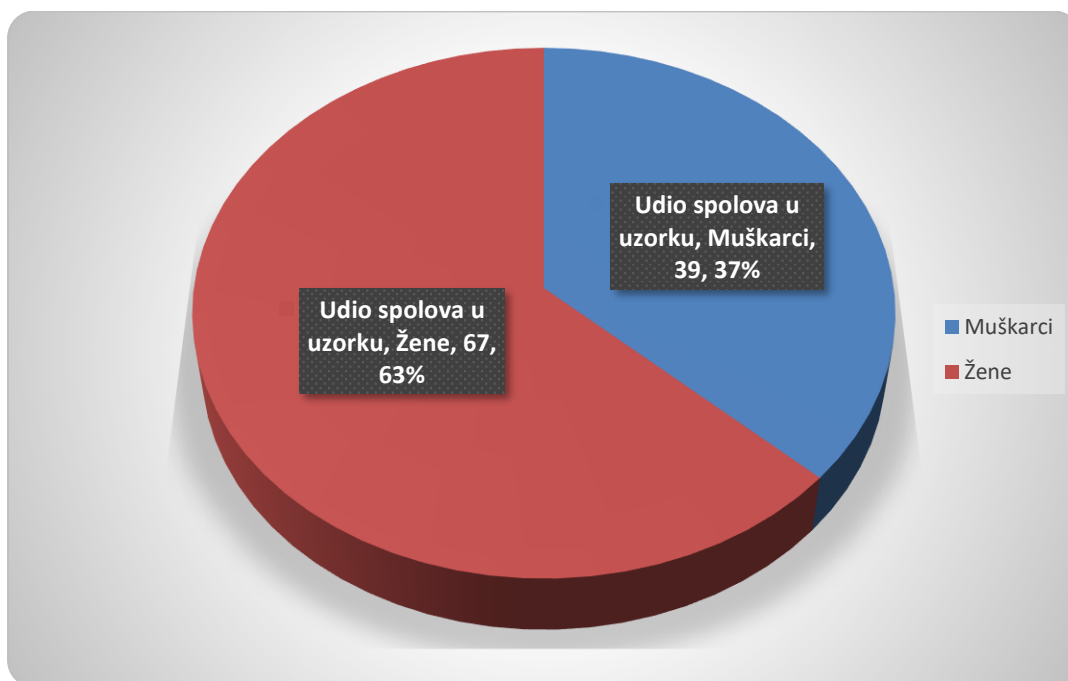
4. ANKETNO ISTRAŽIVANJE O OSOBNOJ POTROŠNJI U VRIJEME PANDEMIJE COVID-19

Za potrebe rada napravljeno je anketno istraživanje o osobnoj potrošnji u vrijeme pandemije COVID-19. Vrijeme koje ta anketa podrazumijeva odnosi se na vrijeme provedeno u karanteni i nakon karantene.

4.1. Metodologija i uzorak istraživanja

U istraživanju za rad korištena je kvantitativna metoda istraživanja u vidu anketnog upitnika koji se sastojao od ukupno 17 pitanja. Od navedenih 17 pitanja, prvih 7 odnosilo se na definiranje uzorka, dakle demografiju, dok se 10 pitanja odnosilo na konkretna pitanja vezana za temu rada. U istraživanju je analizirano 106 anketnih upitnika. U kategoriji spola, 39 ispitanika je muškog spola, dok na ženski spol otpada 67 ispitanih.

Grafikon 1. Udio spolova u uzorku

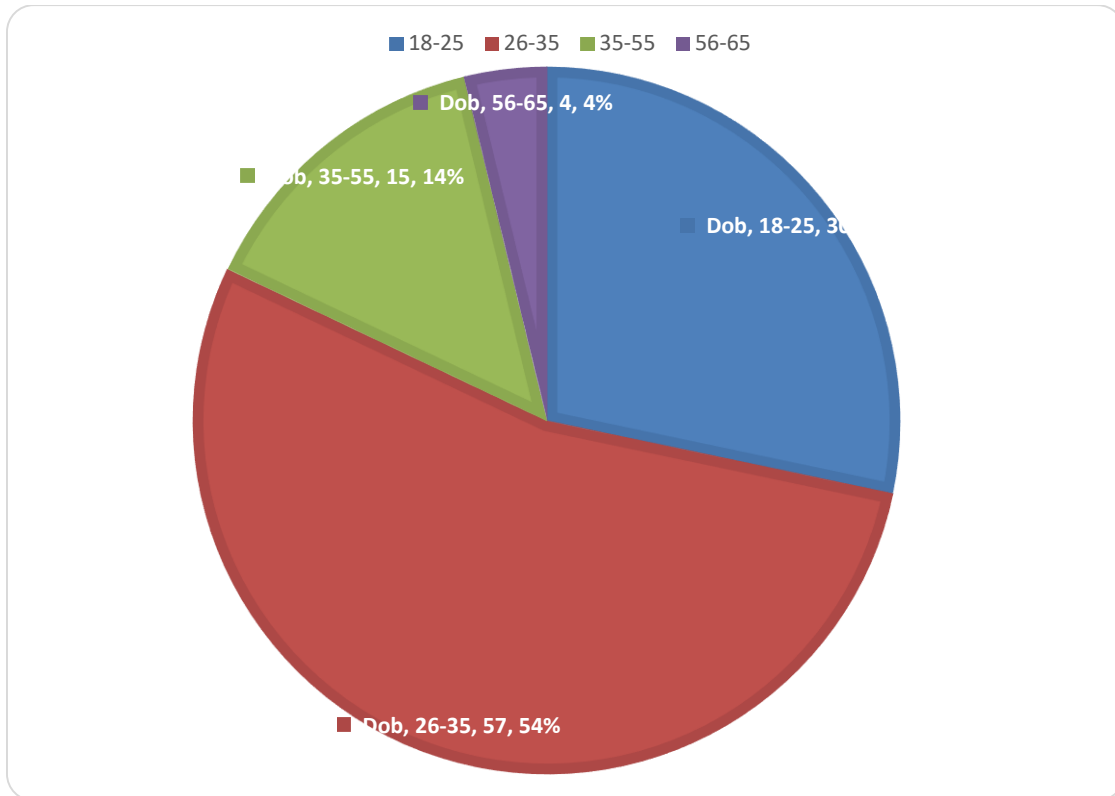

Izvor: izrada autora

Na Grafikonu 1 brojevi su prikazani u postocima te kao što se može vidjeti, uzorak čini 37% muškaraca i 63% žena.

Druga važna kategorija za demografsku odrednicu uzorka je ona koja se odnosi na dob ispitanih. Ispitanici su podijeljeni u četiri kategorije dobi koje obuhvaćaju ispitanike od 18 do 65 godina.

Grafikon 2. Udio dobnih skupina unutar uzorka

Izvor: izrada autora

U kategoriji dobi najzastupljenija je skupina u dobi između 26 i 35 godina te čini 57 ispitanika čime ta dobna skupina prelazi 50% ispitanih. Druga dobna skupina po brojnosti je ona u dobi između 18 i 25 godina s 30 ispitanih. Treća dobna skupina po brojnosti je ona između 36 i 55 godina koja ima 15 predstavnika unutar uzorka, dok najstarija dobna skupina koja se odnosi na ispitanike u starosti od 56 do 65 godina biva zastupljena s 4 ispitanih. S obzirom na rezultate istraživanja, u svakom trenutku treba imati na umu upravo taj omjer ispitanika vezan za dobne skupine te je ovo istraživanje uvelike relevantnije za osobe do 56 godina.

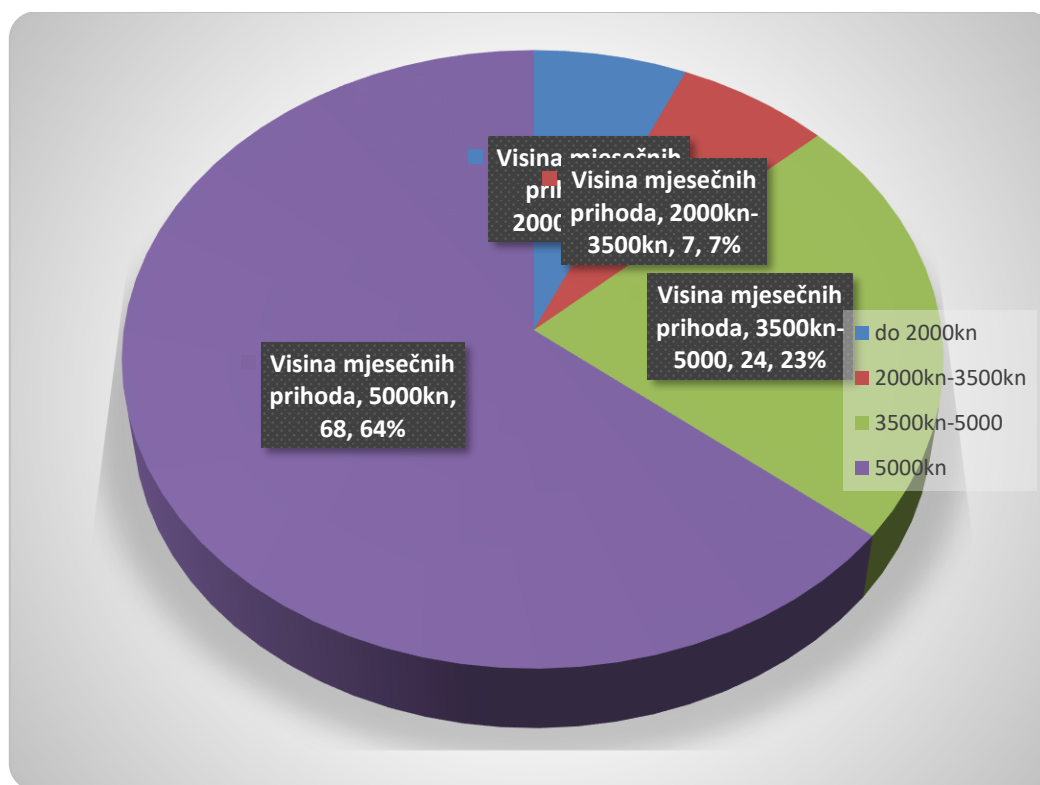
Treće pitanje vezano za demografsko determiniranje uzorka vezano je za razinu stručne spreme. U ovoj kategoriji tek 20 od 106 ispitanih nema visoku stručnu spremu, dok njih 86 od 106 posjeduje visoku stručnu spremu što čini čak 81% uzorka. Podaci iz prvih dvaju pitanja govore da se u uzorku dominantno nalaze osobe do 36 godina visoke stručne spreme.

Četvrto pitanje odnosilo se na status zaposlenosti. Od 106 ispitanih tek je dvoje nezaposleno, dok ih je 20 od 106 u statusu studenta. To čini skupinu zaposlenih u broju od 80 od 106 ispitanih, dakle dominantnih 75% od ukupnog uzorka.

Peto pitanje koje također otpada na kategoriju definiranja demografije odnosi se na zaposlenost u vidu toga u kojoj vrsti firme ispitanici rade. Njih 55 od 106 zaposleno je u privatnim tvrtkama, što se odnosi i na dio ispitanika koji su u statusu studenta te čine udio od 51% ispitanih. Njih 17 od 106 zaposleno je u javnim tvrtkama, što također podrazumijeva i osobe sa statusom studenta te čine 16% ispitanih. Od 106 ispitanika njih 25 vlasnici su svoje tvrtke te čine 23,5% ispitanih. Devetero studenata nije odgovorilo na pitanje s obzirom na to da nisu ulazili nužno u kategoriju zbog svog statusa.

Pitanje pod rednim brojem 6 odnosilo se na razinu mjesečnih primanja te je podijeljeno u kategorije do 2000 kn, od 2000 kn do 3500 kn, od 3500 kn do 5000 kn te više od 5000 kn.

Grafikon 3. Visina mjesečnih prihoda ispitanika

Izvor: Izrada autora

Na Grafikonu 3 može se vidjeti da je u visini prihoda jasna dominacija ispitanika s mjesečnim prihodima višim od 5000 kn te oni čine gotovo dvije trećine ispitanih ili 64,1%. Po 6,5% odlazi na udio ispitanih s primanjima do 2000 kn i 3500 kn, dok na udio ispitanih s mjesečnim primanjima između 3500 kn i 5000 kn otpada oko 22,5% ispitanih. Važno je za

napomenuti da se u kategoriji do 2000 kn mjesečnih primanja od 7 ispitanih njih 6 nalazi u skupini ispitanika koji su u statusu studenta.

Sedmo pitanje odnosilo se na broj osoba u kućanstvu ispitanih. S obzirom na to da se nije ulazilo u pitanja vezana za statuse drugih ukućana, bilo jesu li zaposleni, nezaposleni, djeca ili su pak u mirovini, ovo pitanje nije imalo značajnu vrijednost za istraživanje. Relevantni podaci su ti da na samce otpada tek 8 od 106 ispitanih, što je oko 7% te da je u kućanstvima s više od 5 članova 12 od 106 ispitanih, dakle 11,3%. Svi ostali ispitanici nalaze se u kućanstvima od 2 do 5 članova.

S pitanjem pod rednim brojem 7 završava dio upitnika vezan za demografiju uzorka te se njima definirao sadržaj uzorka koji treba uzeti u obzir u kontekstu ovog istraživanja i rada. Detaljnija uloga demografskih podataka u ovom istraživanju nije naglašena, međutim može poslužiti kao izvor statističkih podataka za neko drugo istraživanje ili moguće širenje teme i interpretacije podataka za daljnje radove na zadanu ili srodne teme.

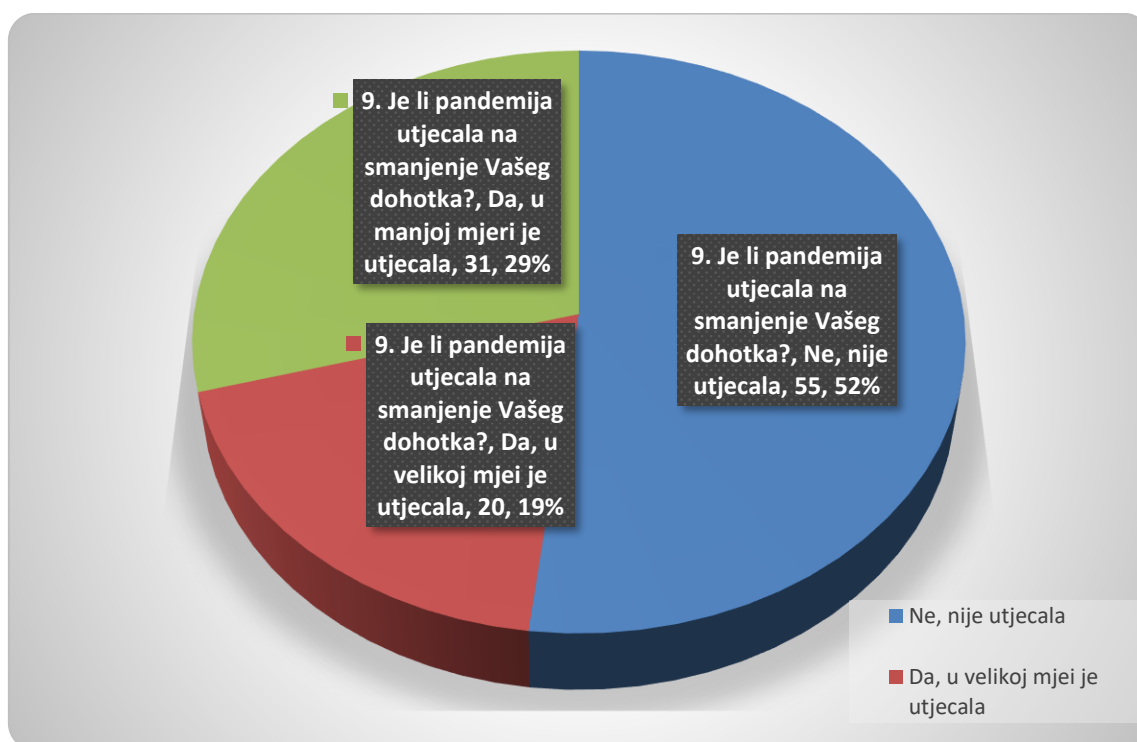
4.2. Analiza rezultata anketnog istraživanja

S pitanjem pod rednim brojem 8 počinju istraživačka pitanja ovog rada te je to slučaj sa svih narednih 10 pitanja. U nastavku se donose odgovori na ta pitanja.

Pod rednim brojem 8 nalazi se pitanje koje glasi „Koliko je prema Vašem mišljenju pandemija utjecala na gospodarsku aktivnost u Hrvatskoj?“ Od četiriju ponuđenih kategorija odgovora dominantan odabir ispitanika bio je u kategoriji „jako je utjecala“, te na njega otpada 88 od 106 odgovora, ili čak 83% odgovora. Stav nije imalo tek dvoje ispitanih, dok je ocjenu da je pandemija utjecala u malom razmjeru odgovorilo svega 3 od 106 ispitanih. Kategoriju odgovora „umjereno je utjecala“ odabralo je 13 od 106 ispitanih ili 12,2% ispitanika. S obzirom na dominantan odgovor da je pandemija jako utjecala, nema nikakvih demografskih specifičnosti u ponuđenim odgovorima. Ključna informacija koju daju odgovori na ovo pitanje je ta da više od 95% ispitanih smatra da je pandemija imala utjecaj na primanja.

Pitanje pod rednim brojem 9 glasi „Je li pandemija utjecala na smanjenje Vašeg dohotka?“ te se pitanja pomiču iz sfere mišljenja i procjene u prethodnom pitanju na konkretne kategorije osobnog iskustva definiranog posljedicama pandemije. Kategorije odgovora koje su ponuđene kao odgovor na ovo pitanje su: Da, u manjoj mjeri je utjecala,; Da, u velikoj mjeri je utjecala; Ne, nije utjecala.

Grafikon 4. Utjecaj pandemije na smanjenje dohotka

Izvor: izrada autora

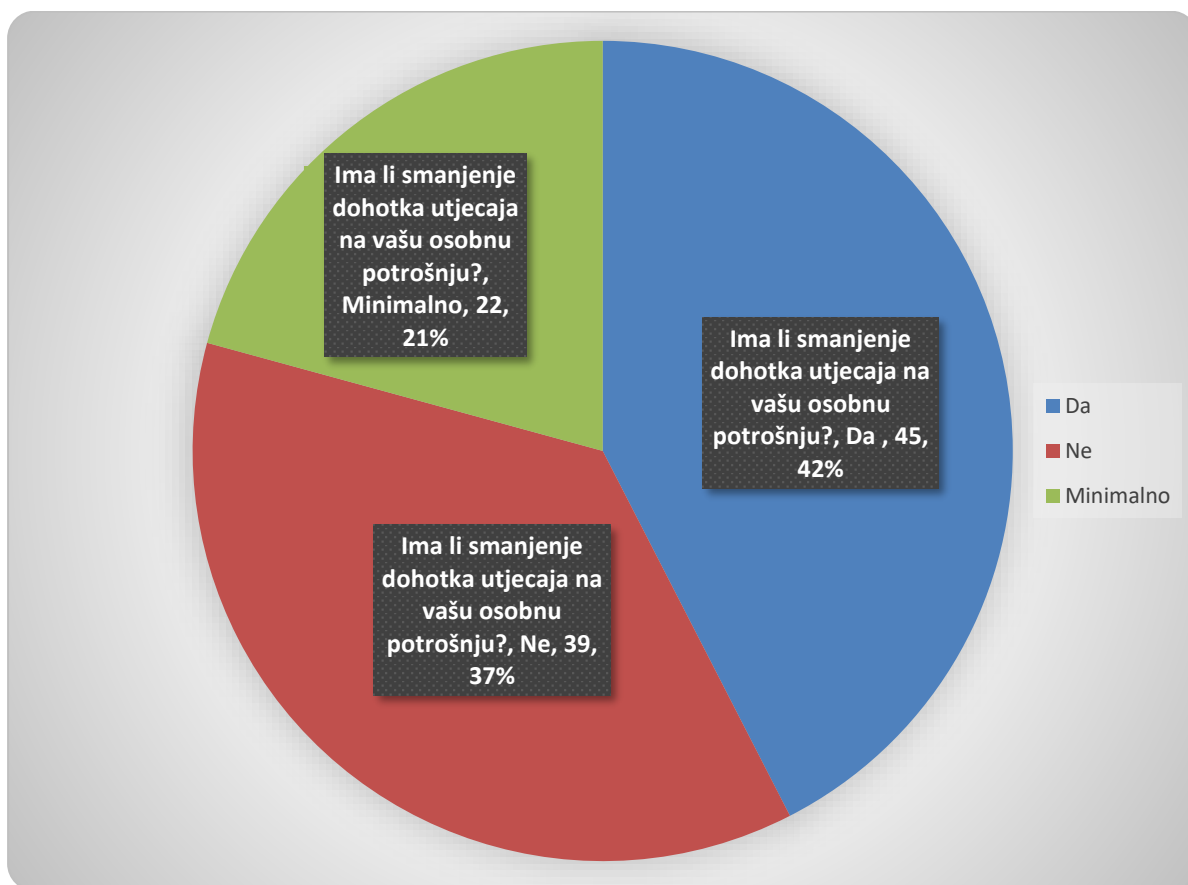
Na Grafikonu 4 vidljivo je da je više od 50% ispitanih, njih 52%, odgovorilo da njihova primanja nisu smanjena iako u toj skupini dominira broj ispitanih koji smatra da je pandemija jako utjecala na dohodak opće populacije. Također, u toj skupini dominiraju ispitanici čiji mjesečni prihodi prelaze 5000 kn.

Da je pandemija u velikoj mjeri utjecala na mjesečne prihode ispitanika odgovorilo je tek 19% ispitanih, u toj skupini dominiraju zaposleni u privatnim tvrtkama te više od polovine ispitanih ima prihode do 3500 kn mjesečno. U broju onih na koje je pandemija utjecala u velikoj mjeri dominiraju muški ispitanici.

Gotovo trećina, njih 29%, odgovorilo je da je pandemija u manjoj mjeri utjecala na pad njihova dohotka. U pogledu demografskih kategorija ova skupina nema jasno dominantne demografske karakteristike.

Pitanje pod rednim brojem 10 glasi „Ima li smanjenje dohotka utjecaja na Vašu osobnu potrošnju?“. Ponuđeni odgovori su bili „Da“, „Ne“, te „Minimalno“. Kao što je vidljivo iz Grafikona 5, naknadnom analizom rezultati odgovora su sljedeći: odgovor „Da“ zaokružilo je 45 od 106 ispitanika. Odgovor „Ne“ odabralo je 39 od 106 ispitanih, dok je odgovor „Minimalno“ odabralo tek 22 od 106 ispitanih. U postocima je to kao što se vidi na Grafikonu 5.

Grafikon 5. Utjecaj smanjenja dohotka na osobnu potrošnju

Izvor: izrada autora

U kategoriji ispitanika koji su odgovorili da nije bilo utjecaja na njihovu osobnu potrošnju, dakle njih 37%, dominiraju demografske skupine u starosti od 26 do 35 godina, visoke stručne spreme i prihoda većih od 5000 kn mjesečno.

U kategoriji osoba koje su odabrale odgovor minimalno, njih 21%, dominiraju osobe kojima dohodak nije smanjen uopće pod utjecajem pandemije ili je smanjen u manjoj mjeri, stoga se može pretpostaviti da je utjecaj pandemije minimalno negativno utjecao na njihovu potrošnju iako nije isključena mogućnost da je ona bila i minimalno pozitivna s obzirom na okolnosti.

Jedanaesto pitanje iznimno je opširno te ima nekolicinu kategorija podijeljenih u vrstu roba i usluga. Pitanje je tražilo od ispitanika da procijene određene vrijednosti na brojčani način te je glasilo „Sljedeća tablica prikazuje komponente osobne potrošnje. Molim da u skladu sa svojim stajalištem iskažete stav o svakoj komponenti, gdje je:

1 – izdvajam manje, 2 – izdvajam jednako kao i prije krize, 3 – izdvajam više.

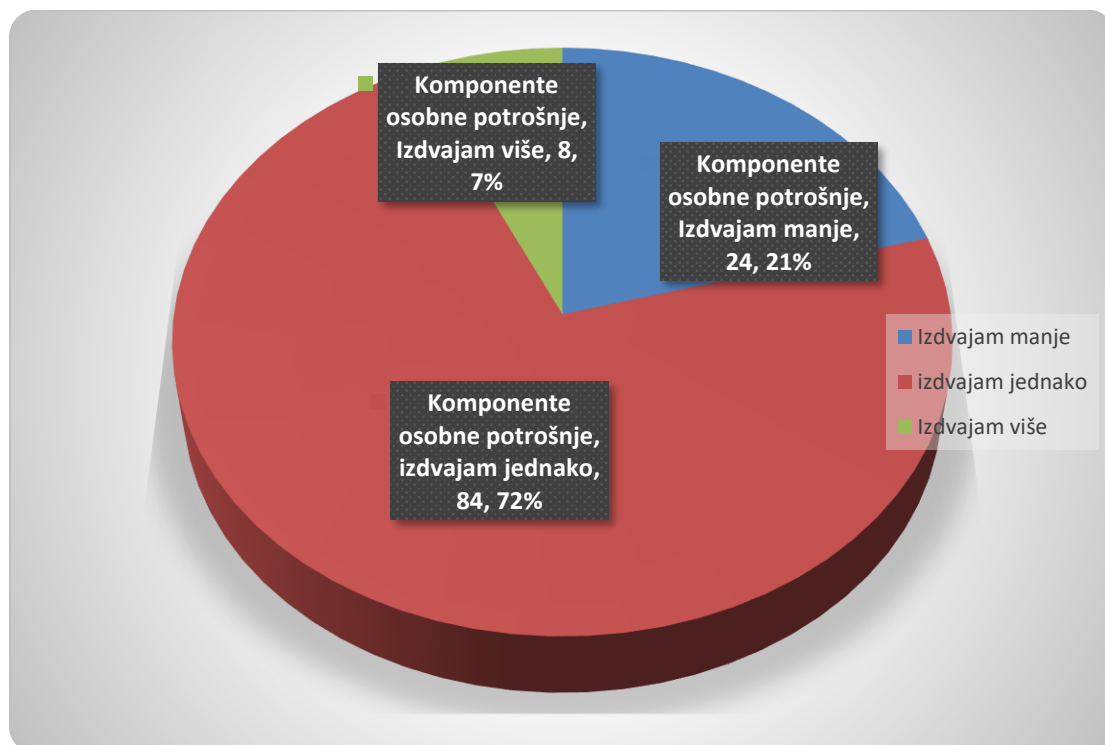
Pitanje je u tablici imalo sljedeće kategorije:

- a) komponente osobne potrošnje,

- b) hrana i bezalkoholna pića,
- c) alkoholna pića i duhan,
- d) odjeća i obuća,
- e) stanovanje i potrošnja energenata,
- f) pokućstvo,
- g) zdravstvo,
- h) prijevoz,
- i) komunikacije,
- j) rekreacija i kultura,
- k) restorani i hoteli,
- l) razna dobra i usluge.

Prva kategorija odnosi se na komponente osobne potrošnje, a rezultati su vidljivi na Grafikonu 6. U ovom pitanju postoji visoka korelacija između ispitanika koji su naveli da troše manje i onih koji su u prethodnim pitanjima naveli da im je pandemija utjecala na smanjenje dohotka. Ista korelacija može se povući s ispitanicima koji su naveli da izdvajaju jednako i onima koji su naveli da pandemija nije utjecala na njihove prihode u ovom trenutku. Pitanje pod rednim brojem 11 ima nekolicinu grafikona od kojih je Grafikon 6 prvi u nizu.

Grafikon 6. Komponente osobne potrošnje

Izvor: izrada autora

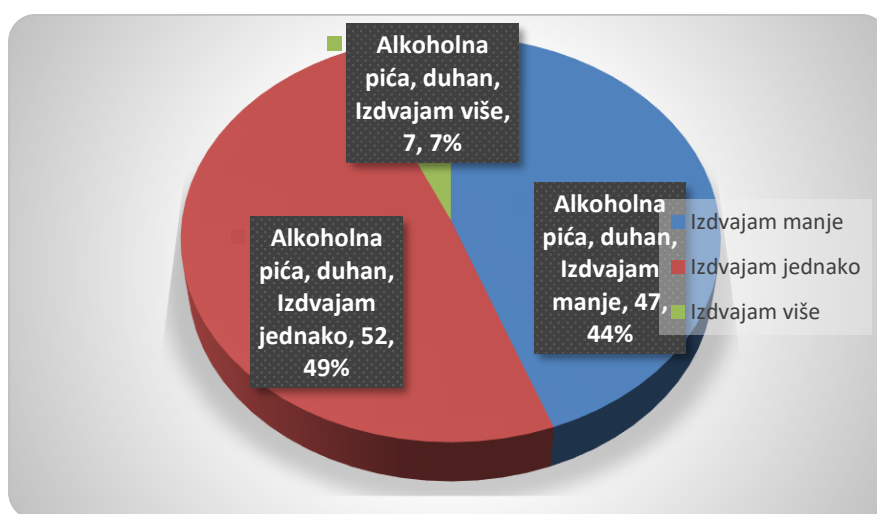
Kao što je vidljivo na Grafikonu 6, u ovoj komponenti tek 21% ispitanih izdvaja manje te su demografski najzastupljeniji u pogledu srednje stručne spreme, privatnog poslodavca, prihoda do 3500 kn mjesečno te su odgovorili da je na njih kriza jako utjecala. U kategoriji koja je dominantno odabrana u čak 72% slučajeva, dominira visoka stručna sprema te prihodi na razini većih od 5000 kn mjesečno.

Kategorije u kojima je smanjenje potrošnje manje te u razini do 25%, a također slično kategoriji opće potrošnje nalaze se **hrana i piće** u kojoj manje izdvaja 16% ispitanika, **stanovanje i potrošnja energenata** 8,4%, **zdravstvo** 14%, **prijevoz** 21% te potrošnja na **komunikacije** koja ima smanjenje od 15%.

U srednju kategoriju pada potrošnje **spadaju pukućstvo** s padom od 26%, **rekreacija i kultura** s 32% te razna **dobra i usluge** s 36,5% pada. U tu kategoriju spada gotovo trećina ispitanika koja je smanjila svoju potrošnju na date proizvode i usluge. Taj broj nije drastičan, međutim nije niti zanemariv s obzirom na to da u tu kategoriju ulaze i ispitanici s višim mjesečnim primanjima koji nisu imali negativan utjecaj na svoja primanja tijekom pandemije. Njihova potrošnja zasigurno je u tim kategorijama bila veća od potrošnje ispitanika s manjim primanjima, što to smanjenje čini još osjetnijim u ukupnim iznosima.

U najveću kategoriju pada spadaju **odjeća i obuća** s 43,3% pada, **alkoholna pića i duhan** s 45,2% pada te na kraju **restorani i hoteli** s padom od čak 52,8%. S obzirom na to da su restorani i hoteli svojevrsan luksuz koji se ne koristi u dnevnoj i redovnoj potrošnji, kategorije odjeće i obuće te alkoholna pića i duhan ulaze u najveći obim štednje tijekom pandemije, dok nasuprot njih stanovanje i potrošnja energenata zauzima najmanji pad potrošnje.

Grafikon 7. Alkoholna pića i duhan

Izvor: izrada autora

Kao što je vidljivo na Grafikonu 7, kategorija alkoholnih pića i duhana spada u onu koja ima najveću količinu odgovora da se na njih izdvaja manje, što je slučaj kod 44% ispitanih. Ta kategorija, uz kategorije odjeća i obuća te restorani i hoteli, odgovara na drugo istraživačko pitanje koje glasi „Koji se proizvodi najmanje kupuju?“. Iako tek kategorija restorani i hoteli prelaze 50% ispitanika koji su smanjili izdatke za tu vrstu potrošnje, te su dvije navedene kategorije izuzetno blizu tom postotku te se u svakom slučaju izdvajaju od ostalih kategorija smanjenja po značajnom postotku ispitanih koji su smanjili svoju potrošnju.

Primjetno je da kategorija ljudi koji imaju smanjena primanja ima dominantno smanjenu potrošnju za gotovo sve kategorije, u tu skupinu također dominantno spadaju osobe starije od 35 godina.

Pitanje pod rednim brojem 12. glasi: „U tablici su navedene tvrdnje koje se odnose na navike u vrijeme pandemije. Označite ocjenama od 1 do 5, s obzirom na Vaš stav (**1 – uopće se ne slažem, 2 – ne slažem se, 3 – niti se slažem niti ne slažem, 4 – slažem se, 5 – u potpunosti se slažem**).

Kategorije za to pitanje su sljedeće:

- a) Za vrijeme pandemije povećao sam online kupnju;
- b) Teški uvjeti pandemije učinili su da konzumiram svjesno i mudro;
- c) Za vrijeme pandemije napustio sam svoje potrošačke navike;
- d) Za vrijeme pandemije naučio sam izbjegavati nepotrebne izdatke;
- e) Za vrijeme pandemije kupovao sam akcijske proizvode kao i ranije;
- f) Za vrijeme pandemije kupovao sam i stvarao zalihe hrane;
- g) Za vrijeme pandemije kupovao sam online proizvode kao i ranije;
- h) Nakon pandemije vratit ću se svojim potrošačkim navikama.

Za kategoriju „**Teški uvjeti pandemije učinili su da konzumiram svjesno i mudro**“ odgovori nisu značajno varirali te je svaka kategorija, pozitivna, negativna i neutralna, dobila približno trećinu odgovora. U **doba pandemije svoje potrošačke navike sa sigurnošću je napustilo** tek 25 od 106 ispitanih, što čini tek 23,5%, dok se gotovo dupli broj eksplicitno ne slaže, njih 45 od 106, ili 42,6%. Ostatak ispitanika bio je neutralan. **Nepotrebne izdatke** u doba pandemije izbjegavalo je 43 od 106 ispitanika, ili njih 40,5%, dok je neutralno bilo njih 34 od 106 ili 32,5%. Tek 27% ispitanih nije smanjivalo svoje nepotrebne izdatke u nekoj mjeri. **Akcijske proizvode** kao i ranije kupovalo je 33% ispitanih te je jednak broj njih odgovorilo negativno. Neutralno je bilo ostalih 34% ispitanih. **Zalihe hrane kupovalo je** čak 49 od 106 ispitanih, što čini čak 46% od ukupnog broja. Donekle je to radilo još 27,3% ispitanih što čini

tek manje od trećine ili 26,7% onih koji nisu kupovali zalihe hrane. Online kupnja u doba pandemije značajno se promijenila što se može vidjeti iz Grafikona 8.

Grafikon 8. Kupnja online proizvoda.

Izvor: izrada autora

Kao što se vidi iz Grafikona 8, približno jedna trećina ispitanih promijenila je **svoje navike online kupnje**, također u toj kategoriji podjednako sudjeluju ispitanici svih kategorija prihoda te je u obama slučajevima vezano za to je li pandemija utjecala ili nije na njihove mjesečne prihode. Iz toga se može pretpostaviti da su oni smanjenih prihoda vrlo vjerojatno smanjili svoje navike, dok su oni na koje pandemija nije financijski utjecala povećali svoju kupovinu putem interneta. Točniji podaci za tu kategoriju zahtijevali bi detaljnije istraživanje fokusirano na online kupovinu, bilo da se radi o razdoblju prije ili nakon pojave COVID-19 pandemije.

Svojim potrošačkim navikama nakon pandemije zasigurno se neće vratiti 33 od 106 ispitanih ili njih 31,1%, dok nije sigurno dodatnih 37 od 106 ili 34,9%. Samo je 36 od 106 ispitanih ili 35% sigurno da će se vratiti svojim prijašnjim potrošačkim navikama, što čini tek jednu trećinu ispitanih.

Prva hipoteza koja glasi „Pandemija COVID-19 negativno je utjecala na osobnu potrošnju.“ potvrđena je ovim istraživanjem. To se jasno može vidjeti na sveukupnim odgovorima na pitanja od broja 8 do 13. Iako pad potrošnje prema rezultatima ispitanika nije drastičan, u nekim kategorijama znatno je smanjen. Nepotrebne izdatke smanjilo je 40,5%

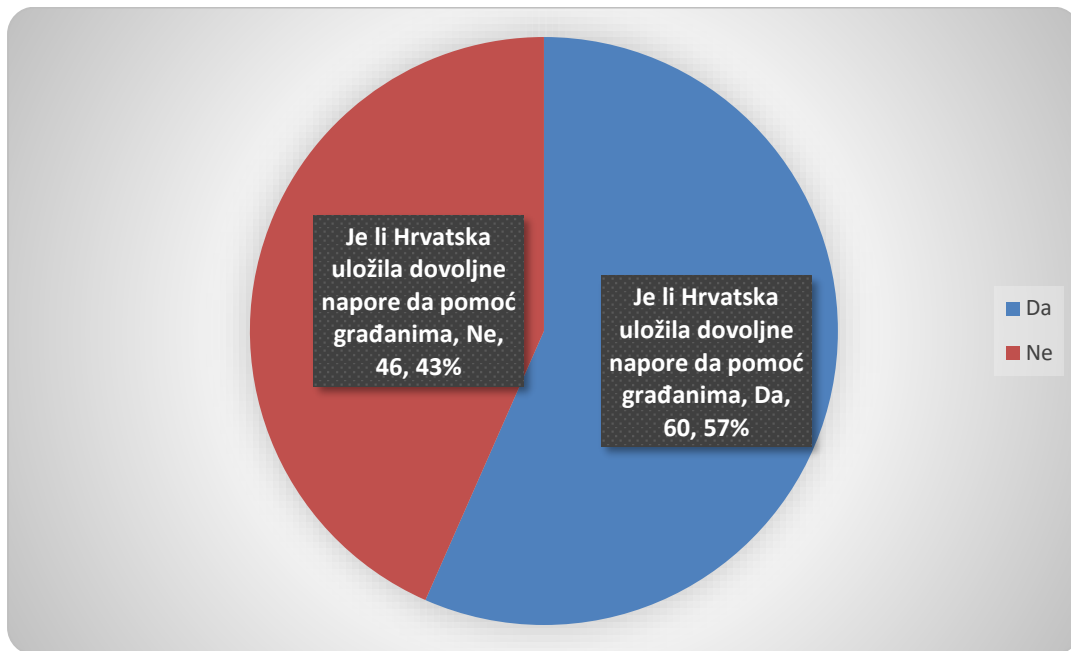
ispitanika, a za sve kategorije koje nisu gotovo osnovne za život imaju primijećeno smanjenje potrošnje kod 20 – 50% ispitanih. Ti postoci jasno pokazuju da je u ukupnoj potrošnji došlo do smanjivanja te je time pandemija negativno utjecala na osobnu potrošnju.

Pitanje pod rednim brojem 13 glasi „Jeste li za vrijeme pandemije prilikom kupnje proizvoda više obratili pažnju na podrijetlo proizvoda?“. Ponuđeni odgovori su bili „Da“ i „Ne“. Potvrдно je odgovorilo 45 od 106 ispitanih ili 42,4% dok je negativan odgovor dalo ostalih 61 od 106 ispitanih ili 57,6%.

Pitanje s rednim brojem 14 direktno se vezalo na 13. pitanje te je glasilo „Ako je na prethodno pitanje Vaš odgovor potvrđan odgovorite na ovo pitanje: „Jeste li više konzumirali proizvode čija je zemlja podrijetla Hrvatska?“. Na to pitanje potvrđno je odgovorilo 40 od 45 ispitanika koji su prethodno potvrdili da više obraćaju pažnju na podrijetlo proizvoda, što čini taj postotak čak 88,5%.

Druga hipoteza, koja glasi „Osobna potrošnja u vrijeme pandemije ostala je ista, ali su promijenjene kategorije proizvoda koje se kupuju/konzumiraju.“, pokazala se djelomično točnom. Naime, ovisno o kategorijama, najmanje jedna trećina ispitanih troši manje nego prije pandemije, dok se broj ispitanih koji su promijenili svoje navike vezane za osobnu potrošnju, ovisno o kategorijama, penje čak i do natpolovične većine. Štednja potaknuta uvjetima pandemije pokazala se mala u osnovnim životnim potrebama kao što su stambeni troškovi, režije, prehrana i slično, dok se uštede značajno vide u kategorijama alkoholnih pića, duhana, izlazaka u restorane što navodi na zaključak da je značajan dio populacije promijenio navike u vidu kategorija koje se mogu smatrati luksuzom ili u najmanju ruku ne neophodnim kategorijama potrošnje. S obzirom na to da više od polovice stanovništva ipak nije radilo znatne zalihe hrane čak ni u doba karantene, može se zaključiti da se dio tih ušteda nije nužno prelio u dodatne nabavke osnovnih artikala već je moguća i situacija štednje. Nadalje, 42% ispitanih detaljnije gleda na podrijetlo proizvoda od kojih velika većina, njih 88% češće kupuje hrvatske proizvode. Time se može zaključiti da gotovo 40% ispitanih značajno mijenja kupovne navike prema proizvodima koji su podrijetlom iz Hrvatske. Petnaesto pitanje glasilo je „Je li Hrvatska uložila dovoljne napore za pomoć građanima?“.

Grafikon 9. Napori koje je Hrvatska uložila za pomoć građanima

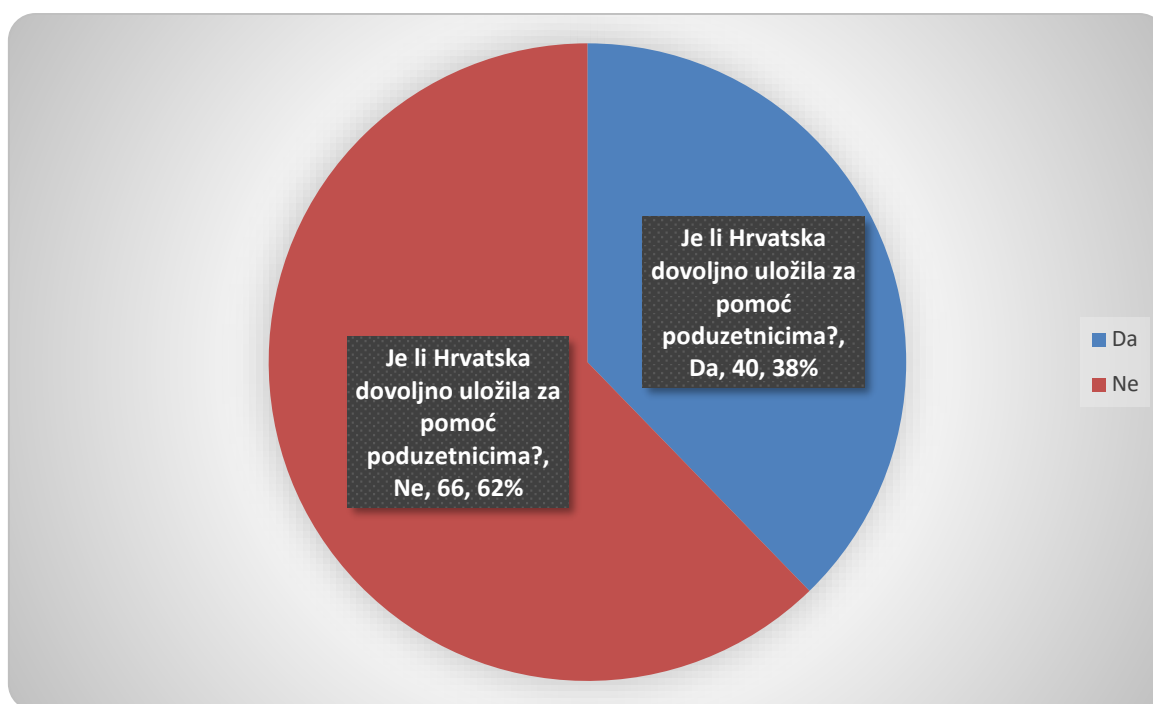

Izvor: izrada autora

Na grafikonu broj 9 vidljivo je da je potvrdno odgovorilo čak 57% ispitanih. U tih 57% dominiraju ispitanici s prihodima većim od 5000 kn mjesečno te oni koji su tvrdili da pandemija nije na njihova primanja utjecala ili je utjecala malo.

Naredno pitanje pod rednim brojem 16 povuklo je paralelu s prethodnim pitanjem te glasi „Je li Hrvatska dovoljno uložila za pomoć poduzetnicima?“. Usporedni graf izgleda tako da je tek 38% ispitanika odgovorilo pozitivno, dok je njih 66% odgovorilo negativno. Čak trećina ispitanika ima različito mišljenje u vidu pomoći građanima naspram pomoći poduzetnicima. Ta su dva pitanja vezana za treću hipotezu te u kumulativnim rezultatima nude odgovor na nju. Ovdje se mora naglasiti da se radi o percepciji građana, u ovom slučaju ispitanika, koja nije nužno objektivan pokazatelj. Za detaljnije rezultate bilo bi potrebno istražiti očekivanja i želje ispitanih vezano za pitanja u ovoj kategoriji te zašto i u kojoj mjeri su ta očekivanja ispunjena manje ili više što dovodi do ovih rezultata u ovom istraživanju.

Grafikon 10. Napori koje je Hrvatska uložila za pomoć poduzetnicima

Izvor: izrada autora

Na Grafikonu 10 vidljivo je da gotovo dvije trećine ispitanih smatra da država nije dovoljno uložila u pomoć poduzetnicima. U skupini koja tvrdi da država nije dovoljno pomogla poduzetnicima prevladavaju ispitanici većih mjesečnih primanja.

Treća hipoteza vezana je za 15. i 16. pitanje te je donekle netočna, a glasi „Republika Hrvatska provodi kvalitetnu politiku rješavanja problema smanjenja osobne potrošnje u vrijeme pandemije COVID-19“. Naime posljedice politike prema gospodarstvu i osobnoj potrošnji tijekom pandemije u Republici Hrvatskoj još nije moguće u potpunosti procijeniti, niti je moguće vući značajne paralele nasuprot drugih politika.

Dolaskom jeseni te posljedice mogle bi biti vidljivije, međutim u doba pisanja ovog rada i izrade istraživanja nije moguće tvrditi je li ta tvrdnja u potpunosti točna ili nije. Ono na što se može referirati ovo istraživanje rezultat je percepcije ispitanika na utjecaj tih politika naspram građana kao takvih i naspram poduzetnika u Republici Hrvatskoj. Rezultati su tih upita dvostruki. Dok značajna većina smatra da je politika Republike Hrvatske naspram građana u vidu ekonomskih mjera bila dovoljna, što smatra 57% ispitanika, većina ispitanika smatra da je politička pomoć poduzetnicima bila nedovoljna, što smatra čak 62% ispitanih.

S obzirom na rezultate prvog pitanja vezanog za pomoć građanima, treba imati na umu da dvije trećine ispitanih ima primanja veća od 5000 kn mjesečno te su kategorija koja dominantno nije osjetila smanjenje primanja u danom trenutku zbog pandemije COVID-19 te

zbog toga mogu biti značajno pristrani. Na taj zaključak navodi i činjenica da su vezano za pomoć građanstvu negativno odgovorili ispitanici slabijih mjesečnih primanja. Ta korelacija također može navesti na zaključak da upravo građani nižih primanja, slabijih i nesigurnijih radnih mjesta koji su trebali pomoć tijekom pandemije tu pomoć nisu adekvatno primili kako osobno tako ni preko pomoći tvrtkama u kojima rade. Iznos koji je Republika Hrvatska izdvojila za pomoć tvrtkama i zadržavanje zaposlenih nije zanemariv niti malen, međutim percepcija ispitanika je takva da navodi na zaključak da to nije bilo dovoljno za njihovu pozitivnu ocjenu u većem broju.

Posljednje pitanje u anketi bilo je otvorenog tipa te je glasilo „Molimo unesite komentar na utjecaj pandemije na osobnu potrošnju ili drugo zapažanje u vezi s pandemijom?“. S obzirom na to da je ovu vrstu pitanja teško kvantificirati, izdvojit će se neki od odgovora.

Treba napomenuti da značajan dio ispitanika nije odgovorio na pitanje ili je napisao „bez komentara“. Broj tih ispitanika je 61 te je konkretnih komentara bilo tek 45.

Odgovori ispitanika na posljednje pitanje:

„Strah od gubitka posla i strah od dosta nepoznanica u vezi same ove bolesti.“,

„Bit će grdo.“,

„Vili Beroš je dobro odradio posao.“,

„Pandemija je utjecala na to da se promjene navike u potrošnji i stvorila je neke nove potrebe dok su druge pale u drugi plan. Potrošnja je uvijek slična kod mnogih, a to je da koliko imaš toliko trošiš ili i više od toga. Uz to, Vlada nije pravilno smanjila poreze niti učinila bilo kakve korake osim kozmetičkih da zaista utječe na razinu dohotka, oporezivanje i posljedično potrošnju.“,

„Pandemija nije drastično utjecala na moju osobnu potrošnju ali svakako je na potrošnju stanovništva s minimalnim prihodima. Smatram da će se utjecaj pandemije na gospodarstvo i ekonomiju osjetiti i dugo nakon prestanka iste.“.

U najvećem broju komentari su pokazali svjesnost ispitanika da je pandemija donijela promjene i probleme, ako ne njima, onda većem dijelu društva, naročito onome s nižim prihodima. Istraživanje je imalo uzorak od 106 ispitanika, što ga čini manjim, ali značajnim uzorkom za dovoljno pouzdane tvrdnje izražene na temelju rezultata ispitanih. Pitanja su podijeljena u tri glavne kategorije, a odnosile su se na pitanja fokusirana na demografske podatke, pitanja fokusirana na potrošnju te, finalno, pitanja vezana za treću hipotezu i procjenu ispitanih na to kako je Vlada Republike Hrvatske reagirala u vidu pomoći građanima i poduzetnicima. Podaci dobiveni iz tih triju skupina pitanja doprinijeli su stvaranju kompleksnije, sadržajnije i sveobuhvatnije slike potrebne za kvalitetniju obradu teme rada. Iako

podaci vezani za demografiju nisu neophodni, oni daju kontekst odgovora na pitanja o potrošnji te osim toga daju mogućnost dodatnog korištenja za neka druga i buduća istraživanja slične tematike ili u svrhu produblјivanja teme rada i istraživanja. Osim samih odgovora, ti podaci mogu doprinijeti i postavljanju dodatnih pitanja za budućе istraživanja.

Petnaesto i šesnaesto pitanje, čiji se rezultati odgovora mogu vidjeti na grafikonima 9 i 10, ukratko su prikazali percepciju ispitanih vezanu za utjecaj Republike Hrvatske na samu pandemiju te donekle i na opću razinu osobne potrošnje na indirektan način kroz pomoć građanima i poduzetnicima.

U ovom radu ti podaci upotpunjuju sliku, međutim, vidljivo je da potencijalno mogu biti zasebna tema istraživanja u smjeru zadovolјstva građana i njihove percepcije kao i na opći utjecaj državnih intervencija na stanje osobne potrošnje u doba pandemije. Iako to nije bio fokus ovog rada i istraživanja, rezultati su jasno pokazali potrebu da se u tu tematiku uđe detaljnije te su pružili osnovni uvid potreban za ovu temu.

Pitanja direktno vezana za potrošnju pružila su dovolјnu količinu podataka za donošenje zaključaka vezanih za istraživačka pitanja i odgovore na postavljene hipoteze. Osim što su pokazala rezultat pada potrošnje u relevantnom postotku, pokazala su i diferencijaciju pada potrošnje po određenim kategorijama što dovodi do jasne slike promjene potrošačkih navika u značajnoj mjeri.

Kategorija značajne mjere se može navesti za sve što čini promjenu od 20% i više, što je bila razina smanjenja prometa za koju je HZZ tijekom pandemije isplaćivao pomoć poduzetnicima, točnije smatrao ih kvalificiranim za pomoć.

Nadalje, posebna pozornost trebala bi se staviti na kategoriju online kupovine, što je svakako tema koja zahtjeva dodatna istraživanja i pozornost u kontekstu utjecaja pandemije na trenutnu i dugoročnu praksu oblika osobne potrošnje. Sa sigurnosti se može reći da su potrošačke navike promijenjene, međutim još nije vidljivo jesu li te promjene dugoročne ili isključivo refleksi na trenutnu situaciju te koje bi promjene spadale u koju od tih dviju kategorija. Na osnovi odgovora ispitanika, dobiveni su rezultati koji su odgovorili na postavljene hipoteze i istraživačka pitanja u dovolјnoj mjeri. U nekim slučajevima dodatna pitanja i smjer istraživanja bili bi potrebni za točnije i detaljnije odgovore, međutim bilo je važno zadržati fokus rada i pitanja na opće i glavno pitanje istraživanja vezanog za naslov i temu rada.

4.3. Održiva politika i ciljevi upravljanja potrošačkom košaricom Republike Hrvatske

Održiva politika grana se na dva dijela, dvije ključne kategorije održivosti od kojih je prva politika održivog razvoja, a druga politika održivosti proračuna Republike Hrvatske. Obje kategorije usko su vezane za upravljanje potrošačkom košaricom Republike Hrvatske, točnije, njenih građana.

Osobna potrošnja prema Begović (2002) predstavlja u svom kvantitativnom obliku najveći te time i najznačajniji udio agregatne potražnje. Samim time osobna potrošnja čini više od 50% BDP-a svake države. Osobna potrošnja uvelike je vezana za potrošačku košaricu te je njena stabilnost time još više vezana za održivost državnog proračuna te time i održivost hrvatske ekonomije koja stremi prema održivom razvoju. Hrvatska je 2009. godine kroz Sabor Republike Hrvatske donijela Strategiju održivog razvoja Republike Hrvatske izdanu u Narodnim novinama te u njoj definirala kratkoročne, srednjoročne i dugoročne planove i ciljeve održivog gospodarstva i njegovu ulogu u cjelokupnoj održivosti i razvoju kako BDP-a tako i cijelog društva na temelju tih ciljeva.

Jedan od glavnih postulata Strategije koji glasi „promicati gospodarstvo temeljno na blagostanju, razvojnim promjenama, natjecateljskom duhu i s društvenom odgovornošću, gospodarstvo koje osigurava kvalitetu života te punu zaposlenost;“, direktno ukazuje na vezu između održivih politika u vidu ekonomije i zaposlenosti te osobne potrošnje koja je njen ključni dio.

U nastavku dokumenta povezuju se kategorije održivosti okoliša i uvjeta življenja unutar države te njene uske poveznice s razvojem gospodarstva koje treba počivati na čistoj industriji i proizvodnji temeljenoj na domaćoj potražnji koja ujedno garantira ekonomske prednosti kao i zdravlje građana kao rezultat kvalitetnih roba proizvedenih na domaćem tržištu, s naglaskom na prehrambene proizvode i opće povećanje kvalitete života.

Begović (2020) navodi dva ključna obilježja osobne potrošnje. Prvo obilježje navodi kao kretanje vrijednosti osobne potrošnje te njezina relativnog udjela u ostvarenom BDP-u. Kao drugo obilježje osobne potrošnje, navodi se alokacija budžeta kućanstava na pojedina dobra i usluge, točnije kao strukturu potrošnje svakog kućanstva, odnosno potrošačke košarice u užem smislu riječi.

Uzročno-posljedični niz prikazan u tom vidu osobne potrošnje i udjela domaće proizvodnje u toj osobnoj potrošnji temelj je održivosti proračuna, BDP-a pa posljedično i ekološke održivosti prostora obitavanja građana Republike Hrvatske. Shodno navedenom, cilj

upravljanja osobnom potrošnjom i potrošačkom košaricom u Republici Hrvatskoj okrenut je prema održivosti okoliša, održivosti ekonomije, održivosti BDP-a i opće održivosti i poboljšanja kvalitete života.

5. ZAKLJUČAK

Tema ovog diplomskog rada je utjecaj pandemije COVID-19 na osobnu potrošnju u Republici Hrvatskoj, a cilj rada bio je predstaviti i analizirati osobnu potrošnju u vrijeme pandemije. Naime, osobna potrošnja svakako jest pogođena COVID-19 pandemijom, a osobna potrošnja ujedno je i pokazatelj stupnja razvoja. Upravo iz navedenog razloga bilo je potrebno analizirati osobnu potrošnju u Republici Hrvatskoj u vrijeme pandemije, kako bi se mogao istražiti njezin utjecaj.

Pregled literature kao i izvršeno kvantitativno istraživanje s uzorkom od 106 ispitanika pokušali su dati odgovore na tri postavljene hipoteze i šest istraživačkih pitanja te se u tome djelomično uspjelo.

Prva hipoteza koja glasi „Pandemija COVID-19 negativno je utjecala na osobnu potrošnju“ potvrđena je ovim istraživanjem. Naime, nepotrebne izdatke smanjilo je 40% ispitanika, dok je u svim kategorijama koje nisu osnovne za život došlo do smanjenja potrošnje i to kod 20% do 50% ispitanika. Prema navedenom jasno je da je pandemija negativno utjecala na osobnu potrošnju.

Druga hipoteza, koja glasi „Osobna potrošnja u vrijeme pandemije ostala je ista, ali su promijenjene kategorije proizvoda koje se kupuju/konzumiraju.“, pokazala se djelomično točnom. Ovisno o kategorijama, najmanje jedna trećina ispitanih troši manje nego prije pandemije, dok se broj ispitanih koji su promijenili svoje navike vezane za osobnu potrošnju, ovisno o kategorijama, penje čak i do natpolovične većine.

Treća hipoteza donekle je netočna te glasi „Republika Hrvatska provodi kvalitetnu politiku rješavanja problema smanjenja osobne potrošnje u vrijeme pandemije COVID-19“. Naime posljedice politike prema gospodarstvu i osobnoj potrošnji tijekom pandemije u Republici Hrvatskoj još nije moguće u potpunosti procijeniti, niti je moguće vući značajne paralele nasuprot drugih politika.

Istraživačko pitanje koje glasi „Kako su mjere suzbijanja pandemije utjecale na osobnu potrošnju?“, dobilo je odgovor da su djelovale negativno. Razlog tome je što je značajan dio ispitanika naveo da su im se prihodi smanjili, a da su oni promijenili kupovne navike i smanjili potrošnju mnogih proizvoda.

Dobiven je odgovor i na drugo istraživačko pitanje koje glasi „Koji se proizvodi najmanje kupuju?“, a ispitanici su odgovorili da najmanje kupuju alkoholna pića i duhanske proizvode te manje troše na odlaske u restorane i hotele. Najznačajnije smanjenje imaju upravo kategorije proizvoda koje se mogu definirati kao neesencijalne.

Istraživačko pitanje koje glasi „Koji proizvodi se najviše kupuju?“ relativno je pogrešno postavljeno te je trebalo biti postavljeno kao „Koji se proizvodi i usluge najmanje nalaze na listi smanjenja potrošnje“. Rezultati su isti, jer najmanji pad potrošnje, dakle proizvodi koji se vjerojatno najviše kupuju su u kategoriji hrane i pića. Troškovi stanovanja i energenata također su neznatno smanjeni, dok se na usluge i proizvode iz zdravstva također umanjilo trošenje na osobnoj razini.

Četvrto istraživačko pitanje glasi „Kupuju li se proizvodi na akcijama s ciljem stvaranja zaliha?“. Odgovor na to pitanje je da, ali ne u značajnom broju. Naime manji broj ispitanika naveo je da ciljano kupuje na akcijama i u isto vrijeme da stvara zalihe. Poveznica pozitivnih odgovora na ta pitanja nisu pokazala značajan postotak odgovora, naročito u kategorijama ispitanika koji nisu ili nisu značajno smanjili svoje kupovne navike.

Peto pitanje glasilo je „Je li online format jedini u kojem je porasla kupnja?“. S obzirom na strukturu pitanja i odgovora u istraživanju, rezultati nisu mogli jasno odgovoriti na ovo pitanje. Oko četvrtine ispitanika promijenilo je svoje kupovne navike online, međutim tek se nešto više od polovine takvih nalazi u skupini veće platežne moći na koje pandemija COVID-19 nije negativno utjecala u prethodnim odgovorima. S druge strane i da to je slučaj, odgovori su i dalje mogli biti potvrdni u smislu povećanja kupovine online unatoč manjem obujmu kupovine, s obzirom na to da se tijekom karantene hrana mogla naručiti online, a vidljivo je da na njoj nije bilo značajnih ušteda te su se energenti i računi mogli plaćati online, a ni u toj stavci nije bilo značajnih padova potrošnje. S obzirom na to da je format kupnje *offline* ili uživo generalno opao, može se tvrditi da je online format jedini porastao.

Posljednje istraživačko pitanje u radu koje glasi „Koji je smjer u provedbi aktivnosti najbolje rješenje za pojeftinjenje potrošačke košarice u Republici Hrvatskoj, s obzirom na financijsku krizu?“, djelomično je odgovoreno. Ako se gleda u provedbi aktivnosti samog građanstva, tada je najefikasnije rješenje ono koje značajan broj građana i ispitanika već primjenjuje, a to je rezanje nepotrebnih troškova i odgađanje na srednjoročnu razinu onih koji su relativno potrebni, ali nisu neophodni. Drugim riječima, pojeftinjenje potrošačke košarice u ovom trenutku može doći isključivo manjom konzumacijom proizvoda, što dovodi do zaključka da je konkretan odgovor padom standarda življenja. Ispitanici u velikom broju nisu bili zadovoljni državnim politikom pomoći poduzetnicima te se stoga može zaključiti da ne očekuju značajno pojeftinjenje proizvoda i usluga koji bi smanjili cijenu potrošačke košarice.

COVID-19 zasigurno je imao utjecaj na potrošačke navike velike većine ispitanika, s tim da je značajnije imao utjecaj na ispitanike niže platežne moći, što se vidi u korelacijama odgovora na pitanja unutar istraživanja. Međutim, čak se i značajan dio ispitanika više platežne

moći koji tvrde da im primanja nisu smanjena pod utjecajem pandemije racionalnije odnosi spram potrošnje, vjerojatno potaknuti neizvjesnim kretanjima gospodarske djelatnosti u bližoj budućnosti. Konkretniji rezultati moći će se zasigurno skupiti istraživanjima provedenim u kasnu jesen i početkom 2021. godine kada će posljedice pandemije na gospodarstvo u Hrvatskoj biti bolje definirane i jasnije nego u ljetnom razdoblju.

LITERATURA

Znanstveni i stručni članci:

1. Alrawadieh, Z., Guttentag, D., Cifci, M. A., Cetin, G. (2020). Budget and midrange hotel managers' perceptions of and responses to Airbnb. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 32 (2), str. 588–604.
2. Anjorin, A.A. (2020). The corona virus disease 2019 (COVID-19) pandemic: A review and an update on cases in Africa. *Asian Pacific Journal of Tropical Medicine*. 13(5), str. 199–203.
3. Balkhair, A.A. (2020). COVID-19 Pandemic: A New Chapter in the History of Infectious Diseases. *Oman Medical Journal*. 35 (2), str. 123.
4. Denona Begović, N. (2002). Dugoročna obilježja osobne potrošnje u Republici Hrvatskoj. *Ekonomski pregled*. 53(7–8), str. 622–639.
5. Gruszczynski, L. (2020). The Covid-19 Pandemic and International Trade: Temporary Turbulence or Paradigm Shift? *European Journal of Risk Regulation*. 11(2), str. 337–342.
6. Pektas, S. Y., i Hassan, A. (2020). The Effect of Digital Content Marketing on Tourists' Purchase Intention. *Journal of Tourismology*. 6(1), str. 1–20.
7. Seraphin, H., Gowreesunkar, V. G., Platania, M. (2019). Examining the Relationship between Residents' Level of Happiness and Supportiveness to Tourism Events: Winchester (UK) as a Case Study. *Journal of Tourismology*. 5(2), str. 93–112.

Internetski izvori:

1. AZOO. Upravljanje projektnim ciklusom. Dostupno na: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEWjl8_jutPjrAhVliIsKHR3jBfQQFjADegQIBBAB&url=https%3A%2F%2Fwww.aazoo.hr%2Fimages%2FAZOO%2FRavnatelj%2FRM%2FUpravljanje_projektnim_ciklusom_-_Boris_Vampula_.doc&usg=AOvVaw1Q5Kdl4juocr5Zh5LD3rMT (pristupljeno 19. rujna 2020.)

2. Boissay, F. i Rungcharoenkitkul, P. (2020). Macro economic effects of Covid-19: early review. Dostupno na: <https://www.bis.org/publ/bisbull07.pdf> (pristupljeno 15. rujna 2020.)
3. Deb, P., Furceri, D., Ostry, J.D. i Twk, N. (2020). The Economic Effects of COVID-19 Containment Measures. Dostupno na: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2020/08/07/The-Economic-Effects-of-COVID-19-Containment-Measures-49571> (pristupljeno 15. rujna 2020.)
4. Debevoise & Plimpton. (2020). COVID-19 - Review of State-Sponsored Help for European Companies. Dostupno na: <https://www.debevoise.com/insights/publications/2020/03/covid19-so-far-state-sponsored-help-for?fbclid=IwAR26Q0GhPZeX2iFRDptnODJuiYWUGT48IL0gx8XXrGpG6kRojDsEv3hz-ag> (pristupljeno 18. rujna 2020.)
5. Državni Zavod za Statistiku (DZS). (2009). Osobna potrošnja/Siromaštvo. Dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2009/PDF/10-bind.pdf (pristupljeno 16. rujna 2020.)
6. European Cluster Collaboration Platform. (2020). EU Solidarity Fund: application guidelines for Covid-19 assistance. Dostupno na: <https://www.clustercollaboration.eu/news/eu-solidarity-fund-application-guidelines-covid-19-assistance?fbclid=IwAR3thpTpDCxobfOpPiyadSWMdFuWuoHqYRQO8xHviGfaTXAsCcOlfWNRnJo> (pristupljeno 18. rujna 2020.)
7. GISAIID -Global Initiative on sharing All Influenza Data. (2020). Dostupno na: <https://www.gisaid.org/> (pristupljeno 15. rujna 2020.)
8. International Trade Union Confederation (ITUC). (2020). The International Trade Union Confederation (ITUC) is the global voice of the world's working people. Dostupno na: <https://www.ituc-csi.org/about-us> (pristupljeno 17. rujna 2020.)
9. Manufacturing Tomorrow. Impact of COVID-19 on the Process Manufacturing Industry. (2020). Dostupno na: <https://www.manufacturingtomorrow.com/article/2020/06/impact-of-covid-19-on-the-process-manufacturing-industry-2020/15487> (pristupljeno 16. rujna 2020.)
10. McKibbin, W., Fernando, R. (2020). The economic impact of COVID-19. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/339780440_The_economic_impact_of_COVID-19 (pristupljeno 17. rujna 2020.)

11. Ozil, P., Arun, T. (2020). Spill over of COVID-19: impact on the Global Economy
Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/340236487_Spillover_of_COVID-19_impact_on_the_Global_Economy (pristupljeno 15. rujna 2020.)
12. Pham, Q.V., T.H., Nguyen, D.C., Hwang, W.J. 2020. Artificial Intelligence (AI) and Big Data for Coronavirus (COVID-19) Pandemic: A Survey on the State-of-the-Arts. *EEE TRANSACTIONS ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE*. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/340646512_Artificial_Intelligence_AI_and_Big_Data_for_Coronavirus_COVID-19_Pandemic_A_Survey_on_the_State-of-the-Arts/stats (pristupljeno 5. listopada 2020.)
13. Poslovni FM. 2020. Istraživanje o utjecaju korona virusa na kupovne navike. Dostupno na: <https://www.poslovnifm.com/gia/gia-hrvatska/istrazivanje-o-utjecaju-koronavirusa-na-kupovne-navike/> (pristupljeno 5. listopada 2020.)
14. Razvojni program Ujedinjenih Naroda. (2020). Dostupno na: <https://www.undp.org/content/undp/en/home/coronavirus/socio-economic-impact-of-covid-19.html> (pristupljeno 18. rujna 2020.)
15. Sekularac, I. (2020). Serbia to ease lockdown this weekend despite health warnings. Dostupno na: <https://in.reuters.com/article/health-coronavirus-serbia-measures-idINKBN22C39R> (pristupljeno 17. rujna 2020.)
16. UNWTO. (2020). Impact of COVID-19 on global tourism trade made clear as UNWTO counts the cost of stand still. Dostupno na: <https://www.unwto.org/news/impact-of-covid-19-on-global-tourism-made-clear-as-unwto-counts-the-cost-of-standstill> (pristupljeno 15. rujna 2020.)
17. Valicon. (2020). Odgovorno ponašanje u doba epidemije korona virusa – glavni fokus Hrvata. Dostupno na: <https://www.valicon.net/2020/03/odgovorno-ponasanje-u-doba-epidemije-koronavirusa-glavni-fokus-hrvata/> (pristupljeno 15. rujna 2020.)
18. Vlada Republike Hrvatske. (2020). Vlada na sjednici donijela mjere za pomoć gospodarstvu. Dostupno na: https://vlada.gov.hr/vijesti/vlada-na-sjednici-donijela-mjere-za-pomoc-gospodarstvu/29137?fbclid=IwAR1kvEsXfaTqsL_X70BE4GD2e10WZRmN7cukP9KQ7ycLK9nB27Y8ysN523Y (pristupljeno 5. listopada 2020.)
19. WHO. Coronavirus Disease. (2020). Dostupno na: <https://covid19.who.int/?gclid=CjwKCAjw5v7BRAMeiwAJ3DpuNTXlxLKFQsXjXB>

0CyjZx-mPEwOiU0RSm_CDzIDqVZ-X-Hhwcl1bdxoCsH4QAvD_BwE

(pristupljeno 18. rujna 2020.)

20. Worldometer. (2020). COVID-19 corona virus pandemic. Dostupno na: <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (pristupljeno 15. rujna 2020.)
21. WTO. (2020). COVID-19 and worldtrade. Dostupno na: https://www.wto.org/english/tratop_e/covid19_e/covid19_e.htm (pristupljeno 16. rujna 2020.)
22. WTO. (2020). Services Trade Barometer“. Dostupno na: https://www.wto.org/english/news_e/news20_e/wtoi_11mar20_e.pdf (pristupljeno 15. rujna 2020.)

POPIS SLIKA, TABLICA, GRAFIKONA

GRAFIKONI

Grafikon 1. Udio spolova u uzorku.....	32
Grafikon 2. Udio dobnih skupina unutar uzorka.....	33
Grafikon 3. Visina mjesečnih prihoda ispitanika.....	34
Grafikon 4. Utjecaj pandemije na smanjenje dohotka	36
Grafikon 5. Utjecaj smanjenja dohotka na osobnu potrošnju	37
Grafikon 6. Komponente osobne potrošnje.....	38
Grafikon 7. Alkoholna pića i duhan.....	39
Grafikon 8. Kupnja online proizvoda.....	41
Grafikon 9. Napori koje je Hrvatska uložila za pomoć građanima	42
Grafikon 10. Napori koje je Hrvatska uložila za pomoć poduzetnicima	43

SLIKE

Slika 1. Geografsko širenje virusa COVID-19 u proljeće 2020.....	6
Slika 2. Odluke o planiranim putovanjima u vrijeme pandemije.....	9
Slika 3. Usporedba učestalosti kupovine prije i tijekom pandemije	18
Slika 4. Usporedba obavljanja kupovine u trgovačkim lancima	19

TABLICE

Tablica 1. Programi Unije	23

PRILOG 1. ANKETA

1. Spol
 - a. Muški
 - b. Ženski
2. Dob
 - a. 18-24
 - b. 25-35
 - c. 36-55
 - d. 56-65
3. Stupanj obrazovanja
 - a. NKW
 - b. SSS
 - c. VŠS
 - d. VSS
4. Radni odnos
 - a. Student/učenik
 - b. Nezaposlen(a)
 - c. Zaposlen(a)
 - d. Umirovljenik
5. Ako ste na prethodno pitanje dali odgovor pod c, molim odgovorite na ovo pitanje. Ako ste zaposleni gdje radite?
 - a. Privatnik sam/vlasnik svog poduzeća
 - b. U javnom poduzeću
 - c. U privatnom poduzeću
6. Visina mjesečnih prihoda
 - a. Do 2000 kn
 - b. Od 2000 do 3500 kn
 - c. Od 3500 do 5000 kn
 - d. Iznad 5000 kn
7. Broj osoba u kućanstvu
 - a. 1
 - b. 2

- c. 3
- d. 4
- e. 5
- f. više

8. Koliko je prema Vašem mišljenju pandemija utjecaja na gospodarsku aktivnost u Hrvatskoj?

- a. Nije uopće utjecala
- b. Umjereno je utjecala
- c. Nemam stav
- d. Utjecala je u malim razmjerima
- e. Nije uopće utjecala

9. Je li pandemija utjecala na smanjenje Vašeg dohotka?

- a. Ne, nije utjecala
- b. Da, u manjoj mjeri je utjecala
- c. Da, u velikoj mjeri je utjecala

10. Ima li smanjenje dohotka utjecaja na Vašu osobnu potrošnju?

- a. Da
- b. Minimalno
- c. Ne

11. Sljedeća tablica prikazuje komponente osobne potrošnje. Molim da u skladu sa svojim stajalištem iskažete stav o svakoj komponenti, gdje je 1 – izdvajam manje; 2 – izdvajam jednako kao i prije krize; 3 – izdvajam više.

Komponente osobne potrošnje	1	2	3
Hrana i bezalkoholna pića			
Alkoholna pića i duhan			
Odjeća i obuća			
Stanovanje i potrošnja energenata			
Pokućstvo			
Zdravstvo			
Prijevoz			
Komunikacije			
Rekreacija i kultura			

Obrazovanje			
Restorani i hoteli			
Razna dobra i usluge			

12. U tablici su navedene tvrdnje koje se odnose na navike u vrijeme pandemije. Zaokružite ocjene od 1 do 5, s obzirom na Vaš stav (1 – „uopće se ne slažem“, 2 – „ne slažem se“, 3 – „niti se slažem, niti se ne slažem“, 4 – „slažem se“, 5 – „u potpunosti se slažem“).

	1	2	3	4	5
Teški uvjeti pandemije su učinili da konzumiram svjesno i mudro.					
Za vrijeme pandemije napustio sam svoje potrošačke navike.					
Za vrijeme pandemije naučio sam izbjegavati nepotrebne i neplanirane izdatke.					
Za vrijeme pandemije kupovao sam akcijske proizvode kao i ranije.					
Za vrijeme pandemije kupovao sam i stvarao zalihe hrane za duže razdoblje.					
Za vrijeme pandemije kupovao sam online proizvode kao i ranije.					
Za vrijeme pandemije povećao sam online kupnju.					
Nakon pandemije vratit ću se svojim potrošačkim navikama.					

13. Jeste li u vrijeme pandemije prilikom kupnje proizvoda više obratili pažnju na podrijetlo proizvoda?

- a. Da
- b. Ne

14. Ako je na prethodno pitanje Vaš odgovor potvrđan odgovorite na ovo pitanje. Jeste li više konzumirali proizvode čija je zemlja podrijetla Hrvatska?

- a. Da
- b. Ne

15. Je li Hrvatska uložila dostatne napore za pomoć građanima?

- a. Da
- b. Ne

16. Je li Hrvatska dovoljno uložila za pomoć hrvatskim poduzetnicima?

a. Da

b. Ne

Molim unesite komentar na utjecaj pandemije na osobnu potrošnju ili drugo zapažnje u vezi pandemije.

PRILOG 2. ŽIVOTOPIS

Ime i prezime					
Alma Draganović					
Datum i mjesto rođenja					
16. 6. 1995., Zagreb					
Obrazovanje					
09/2002 – 06/2010 Osnovna škola Borovje, Zagreb (Hrvatska) 09/2010 – 06/2014 X.gimnazija Ivan Supek, Zagreb (Hrvatska) 08/2014 – 06/2018 Zagrebačka škola ekonomije i Managementa, Zagreb (Hrvatska) 03/2019 – 11/2020 Međunarodno sveučilište Libertas – diplomski sveučilišni studij Poslovna ekonomija i globalizacija, Zagreb (Hrvatska)					
Radno iskustvo					
06/2018 – Administrator AMDRA d.o.o.					
Ostale kompetencije i vještine					
Materinski jezik – Hrvatski					
Strani jezici	RAZUMIJEVANJE		GOVOR		PISANJE
	Slušanje	Čitanje	Gov.interakcija	Gov.produkcija	
Engleski	B1	B1	B1	B1	B1
Talijanski	A2	A2	A2	A1	A1
Stupnjevi A1 A2:Početnik B1 i B2:Samostalni korisnik					
Komunikacijske vještine: dobro stečene komunikacijske vještine tijekom poslovanja s kupcima, timski duh, uvjeravanje, razumijevanje					
Organizacijske/rukovoditeljske vještine: upravljanje, organizacija zaposlenih, organizacija prodaje, marljivost					
DIGITALNE VJEŠTINE					

SAMOPROCJENA

Obrada informacija	Komunikacija	Stvaranje sadržaja	Sigurnost	Rješavanje problema
Samostalni korisnik	Samostalni korisnik	Samostalni korisnik	Samostalni korisnik	Temeljni korisnik

Vozačka dozvola: B kategorija